

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Õigusinstituut

Siret Vaher-Torni

LASTE PRIVAATSUSÕIGUSE TAGAMINE SOTSIAALMEEDIAS

Magistritöö

Õppekava HAJM, peeriala Eesti avalik- ja haldusõigus

Juhendaja: Kari Käsper

Tallinn 2019

Deklareerin, et olen koostanud töö iseseisvalt ja olen viidanud kõikidele töö koostamisel kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele, ning ei ole esitanud sama tööd varasemalt ainepunktide saamiseks. Töö pikkuseks on 15456 sõna sissejuhatusest kuni kokkuvõtte lõpuni.

Siret Vaher-Torni

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 178816HAJM

Üliõpilase e-posti aadress: siretvaher@gmail.com

Juhendaja: Kari Käsper:

Töö vastab kehtivatele nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

SISUKORD	3
LÜHIKOKKUVÕTE	4
SISSEJUHATUS	5
1. LASTE ÕIGUS PRIVAATSUSELE	8
1.1. Lapsed sotsiaalmeedias	11
1.1.1. Lapsed sotsiaalmeedia kasutajatena	14
1.1.2. Lapsed sotsiaalmeediasse kaasatuna	17
2. EUROOPA LIIDU ISIKUANDMETE KAITSE ÜLDMÄÄRUS	22
2.1. Otse lastele kohalduvad normid	24
2.2. Kaudselt lastele kohalduvad normid	34
3. LASTE PRIVAATSUSÕIGUSE TAGAMINE SOTSIAALMEEDIAS	38
3.1. Laste õiguste kaitse Euroopa Liidu isikuandmete kaitse üldmääruses	40
3.2. Laste ja vanemate digitaalne kirjaoskus	43
3.3. Kodanikuühiskonna ja turva sadamate roll laste privaatsusõiguse tagamisel	46
3.3.1. Kodanikuühiskonna roll laste privaatsusõiguse tagamisel	46
3.3.2. Iseregulatsioon ja turva sadamad laste privaatsusõiguse tagamisel	49
KOKKUVÕTE	52
SUMMARY	57
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	60

LÜHIKOKKUVÕTE

Lapsed on ühiskonna nõrgim osapool ning nad vajavad erilist kaitset. Tehnoloogia kiire arengu, interneti leviku ja ligipääsetavuse kasvuga kaasnevad probleemid seoses laste privaatsus õigusega. Lapsed osalevad sotsiaalmeedias ja teiste internetiteenuste kasutamises iseseisvalt juba väga varases eas ning vanemate poolt kaasatuna. Autori eesmärk on kinnitada hüpotees, et Euroopa Liidu isikuandmete kaitse üldmääruses sätestatu ja siseriiklikes seadustes on sobivad meetmed tagamaks laste privaatsusõiguse kaitset ÜRO lapse õiguste konventsioonist tulenevalt. Euroopa Liidu isikuandmete kaitse üldmäärus tagab minimaalse vajaduse lapsi puudutavate õigusaktide täitmiseks ja kaitseb nende õigust privaatsusele elementaarsel tasandil.

Uurimistöo esimene osa kaardistab tuginedes EU Kids online uuringu tulemustele laste sotsiaalmeedia kasutamise aktiivsuse ja palju on lapsed kaasatud vanemate poolt. Analüüs jagab lapsed kahte erinevasse rühma: lapsed iseseisvate kasutajatena ja kaasatuna. Uurimistöo teine osa keskendub Euroopa Liidu isikuandmete kaitse üldmääruse analüüsimisele laste õiguste vaatenurgast. Andes ülevaate, kas regulatsioon kaitseb õigust privaatsusele ja motiveerib osapooli regulatsiooni täitma. Uurimistöo kolmas osa annab ülevaate isikuandmete kaitse üldmääruse ja teiste regulatsioonide implementeerimiseks ja toob välja meetmed, mis aitavad laste õigust privaatsusele tagada ja kaitsta.

Lapsed on aktiivsed sotsiaalmeedia kasutajad ja erinevate internetiteenuste kasutajad. Õigus privaatsusele ja vabale arengule on fundamentaalse tähtsusega, et tagada lastele seadusest tulenev arengu keskkond. Regulatsioonid ja reeglid loovad motiveeritud aluspõhja privaatsuse tagamisel, kuid kõigil puudutatud osapooltel on seaduste täitmisel ja laste privaatsuse tagamisel oma roll. Läbi koostöö ja aktiivse tegevuse on võimalik laste õiguste kaitset parandada.

Märksõnad: EU Kids online, sotsiaalmeedia, laste õigused, õigus privaatsusele, Euroopa Liidu isikuandmete kaitse üldmäärus, võrgu vanemlus, digitaalne kirjaoskus, turvasadamad.

SISSEJUHATUS

Kiiresti arenev tehnoloogia maailm toob kaasa mitmeid probleeme ja kitsaskohti erinevates õigusharudes. Mitmed tehnoloogilised muutused ja arengud lähevad vastuollu ja riivavad inimõigusi, eriti isiku õigust privaatsusele ning turvalisusele. 1948 aastal vastu võetud ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon sätestab ühe fundamentaalse õigusena eraelu puutumatus ja privaatsusõiguse.¹ Õigus eraelu puutumatus ja isikuandmete kaitsele on küll oma olemuselt lähedalt seotud õigused, kuid siiski teineteisest sisult erinevad.² Aja jooksul on Euroopa Liidu õigus eristanud omavahel kahte erinevat õigust - ühelt poolt õigus eraelu puutumatus ja teiselt poolt andmekaitse õigus ning õigus privaatsusele, kuid taoline juriidiline eristamine on tekitanud küsimuse, millised on antud kahe õiguse sarnasused ja erinevused.³ Tehnoloogia areng ning interneti jõudmine iga inimeseni survestab juriidiliselt looma tugevamaid andmekaitse ja privaatsusõiguse tagamise meetmeid ning regulatsioone.⁴

Kõige olulisem on õigusraamistiku poole pealt kaitsta ühiskonna nõrgemaid osapooli, kes ei suuda iseseisvalt enda õiguste eest seista. ÜRO lapse õiguste konventsioon (edaspidi LÕK) deklareerib „laps vajab oma füüsilise ja vaimse ebaküpsuse tõttu erilist kaitset ja hoolt, kaasa arvatud vastav seaduslik kaitse nii enne kui ka pärast sündi“⁵ ning sellest järelduvalt on lapsed ühiskonnas kõrgendatud tähelepanu ja kaitset vajav sihtrühm. Eesti ühines ÜRO lapse õiguste konventsiooniga 1991 aastal⁶ ning sellele tuginedes on välja töötatud kehtiv Lastekaitseadus⁷, mis reguleerib siseriiklikult lapse

¹ ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon <https://vm.ee/et/uro-inimoiguste-ulddeklaratsioon> (14.03.2019)

² Handbook on European data protection law 2018 edition. Luxembourg: Publication office of the European Union 2018, lk 18

³ *Ibid.*, lk 19

⁴ Saarenpaa, A.(1997) Data protection: In Pursuit of information, some background to, and implementations of data protection in Finland. -*International review of law computers and technology*, vol 11, no 1, 47-64

⁵ ÜRO Lapse õiguste konventsioon RT II 1996, 16, 56

⁶ *Ibid.*,

⁷ Lastekaitseadus RT I, 06.12.2014, 1

õiguste tagamist ja kaitset. Erinevate osapoolte poolt on jõutud konsensuslikult üksmeelele, et virtuaalmaailm vajab võrdväärsetel alustel kaitsemeetmeid inimõiguste, peamiselt õigus privaatsusele ja andmekaitsele, tagamiseks. Uue Euroopa Liidu isikuandmete kaitse määruse kontekstis on deklareeritud laste erikohtlemise vajadus andmekaitse ja privaatsusõiguse tagamisel.⁸

Uurimistöõ hüpotees on läbi kvalitatiivse analüüsi selgitada välja, kas isikuandmete kaitse üldmääruses sätestatu tagab laste õiguse privaatsusele sotsiaalmeedias. Hüpoteesi kinnitamiseks keskendub autor töö esimeses osas laste sotsiaalmeedia ja interneti kasutamise ulatuse kaardistamisele. 2019 aasta veebruaris avaldati EU Kids Online üleeuroopaline uuring, mis kajastab laste ja noorte interneti kasutust.⁹ Antud uuringu tulemustele tuginedes annab uurimistöõ esimene osa ülevaate laste osalusest sotsiaalmeedias nii kasutajatena kui ka kaasatuna ning toob välja võimalikud privaatsus õiguse riived tulenevalt sotsiaalmeedia ja interneti teenuste kasutamisega. Hüpoteesi kinnitamiseks või ümberlükkamiseks on oluline esmalt hinnata kasutamise ulatust, et anda hinnangut, kas lapsed kasutavad sotsiaalmeediat.

Uurimistöõ teine osa keskendub Euroopa Liidu Andmekaitse üldmääruse kvalitatiivsele analüüsile laste õiguste vaatenurgast. Regulatsioon deklareerib laste õiguste erilise kaitse vajaduse ning sisaldab mitmeid otseselt laste õiguste tagamisele suunatud meetmeid ja reegleid. Määruses toodud reeglid ja meetmed jagunevad olemuselt kaheks, ühed on otseselt laste õigustele suunatud ning teised on kaudselt laste õigusi tagavad. Läbi kvalitatiivse analüüsi püüab autor selgitada, kas vastavad meetmed terviklikuna koos siseriiklike õigusaktidega tagavad minimaalse taseme laste õiguste kaitsmiseks. Süvendatult käsitleb analüüs Euroopa Liidu Andmekaitse üldmääruse artikkel 8 mõju ja ulatust laste privaatsusõiguse tagamisel ning artikkel 17 „õigus olla unustatud“ meetme mõju ja ulatust. Autori eesmärk on kinnitada hüpotees, et EL andmekaitse üldmääruses sätestatu ja siseriiklik õigusraamistik on piisav tagamaks laste privaatsusõiguse kaitset ÜRO lapse õiguste konventsioonist tulenevalt. Tervikliku analüüsi tulemusena püüab autor välja selgitada kas uus Euroopa Liidu isikuandmete kaitse

⁸ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EL) 2016/679, 27.aprill 2016, füüsilise isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus), ELT 119/1, 4.05.2016

⁹ Sukk, M., Soo, K. (2018). EU Kids Online'i Eesti 2018. aasta uuringu esialgsed tulemused. Kalmus, V., Siibak, A. (toim). Tartu: Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, lk 11

üldmäärus tagab minimaalse vajaduse lapsi puudutavate õigusaktide täitmiseks ning kaitseb nende õigust privaatsusele elementaarsel tasandil.

Oluline on välja selgitada, millised meetmed ja kaitsemehhanismid kaitsevad kõige paremini laste õigust privaatsusele ja andmekaitsele. Rakendussätted jagunevad kaheks: kaudsed ja otsesed. Teisest vaatenurgast jagunevad rakendusaktid kaheks tulenevalt sellest, kas tegemist on preventiivse meetmega või tagajärgede puhul rakendatava meetmega. Artikkel 8 puhul, mis käsitleb vanuselist piirangut internetiteenuste kasutamisel on eelduslikult tegu ennetava meetmega, et kaitsta laste privaatsust ja andmeid sotsiaalmeedias ning teistel interneti platvormidel. „Õigus olla unustatud“ meetme puhul on tegemist tagantjärele rakendatava meetmega, mida laps saab oma õiguste kaitseks kasutada, kui tema privaatsust on kuritarvitatud või tema tahte vastaselt eksploateeritud.

Uurimistöös kolmas osa keskendub olemasoleva õigusraamistiku rakendamisele. Andmaks hinnangut laste privaatsus õiguse tagamisele sotsiaalmeedias on oluline roll seaduse rakendamisel. Isikuandmete kaitse üldmääruses ja teistes olulistest seadustes sätestatud laste privaatsus õigust tagavad normid täidaksid eesmärgi ning tagaksid motiveeritud mahus privaatsusõiguse on oluline hinnata seaduste implementeerimist ja kasutus meetmeid. Isikuandmete kaitse üldmäärus deklareerib, et lapsed ei pruugi olla piisavalt teadlikud erinevatest ohtudest, mis kaasnevad sotsiaalmeedia ja interneti kasutamisega. Kolmandas osas toob autor välja võimalikud muudatused seaduse paremaks rakendamiseks laste privaatsus õiguse tagamisel. Olemasoleva õigusraamistiku implementeerimisel on oluline roll lapsevanematel ja teistel puudutatud osapooltel ning eelkõige nende teadlikkusel. Kehtiv õiguslik alus privaatsusõiguse tagamiseks on laiapõhjaline ja tugev ning puudused tekivad seaduse rakendamise faasis.

Lapsed vajavad erilist kaitset, kuna nende arengutase ei võimalda neil täiskasvanutega võrdväärsel alustel võtta vastu otsuseid sealhulgas selle kohta, milline käitumine ja millise informatsiooni jagamine sotsiaalmeedias on aktsepteeritav ja normaalne ning millal muutub informatsiooni jagamine neile endale kahjulikuks. Peamine lapse õiguse tagaja ja vastutaja tulenevalt Eesti ja rahvusvahelisest õigusest on lapsevanem. Erinevate reeglite täitmiseks ning seaduste implementeerimiseks on oluline pöörata tähelepanu vanemate interneti alastele teadmiste ja oskuste. Laste privaatsusõiguse tagamise üheks olulisemaks märksõnaks on lapsevanemate digitaalne kirjaoskus ja nn digipädevus.

1. LASTE ÕIGUS PRIVAATSUSELE

Lapsed on nii rahvusvahelises õiguses kui ka siseriiklikus õiguses käsitletud ühiskonna nõrgema osapoolena ning eelduslikult vajavad alati erilist kaitset. Rahvusvaheline ÜRO Laste õiguste konventsioon (edaspidi LÕK)¹⁰ ja Eesti Lastekaitseadus¹¹ deklareerivad, et õiguslikust seisukohast on laps alla 18-aastane inimene. LÕK'i on allkirjastanud 140 riiki¹², mis teeb sellest rahvusvahelisest kokkuleppest ühe enim vastuvõetud ja järgitava konventsiooni.¹³ Lapsed kuuluvad riskigrupi ja vajavad suuremat kaitset ning nad on haavatavamad nii füüsilise kui ka vaimse arengu mõttes. Inimõigused terviklikuna on lihtsakoelisemad, kui lastega seotud õigused ja õigusaktid. Peamiselt seetõttu, et lapsi puudutavad regulatsioonid tekitavad rohkelt küsimusi ja kahtlusi. Ühelt poolt on lapsel olemas vanemad, kes vastutavad igakülgsest tema õiguste eest ja teiselt poolt on oluline märkida, et laste õiguste tagamisel sekkub ühiskond primaarsesse inimõigusesse ehk õigusele eraelule.

Privaatsusõigus on tänapäeva arenevas maailmas aina enam muutuv ja ühtset arusaama, millised on privaatsuse piirid ja kas ühiskond vajab klassikalises mõttes privaatsuse kaitset, on igapäeva elus aina keerulisem leida.¹⁴ Õigus privaatsusele on element, mis kerkib esile erinevates valdkondades tehnika

¹⁰ ÜRO Laste õiguste konventsioon, *supra nota 5*

¹¹ Lasteks, *supra nota 7*

¹² ÜRO Lapse õiguste konventsioon, *supra nota 5*

¹³ ÜRO lepingute kogumik <https://treaties.un.org/> (18.03.2019)

¹⁴ Azmi, I. M. (2007) Personal Data protection law: The Malaysian experience. - *Information & Communication technology law*, vol 16, no 2, p 126

arenguga.¹⁵ Olgu selleks droonide kasutamine ja füüsiliselt privaatsusõiguse rikkumine ning tagamine või sotsiaalmeedias ja virtuaalmaailmas privaatsusõigust riivava sisu jagamine ning postitamine.¹⁶

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 16 sätestab:

1. Mitte ühegi lapse eraellu, perekonnaellu, kodusse ega kirjavahetusse ei või meelevaldselt ega ebaseaduslikult sekkuda, samuti ei tohi ebaseaduslikult rünnata tema au ja head mainet.
2. Lapsel on õigus seaduslikule kaitsele niisuguse vahelesegamise ja rünnakute vastu.¹⁷

Tuues antud artikli sotsiaalmeedia konteksti võib järeldada, et sisuliselt on tegemist vastuoludega sätte enda sees. Eelpool toodud artikkel sätestab laste õiguse privaatsusele, kuid selle tagamisel ei tohiks vastuollu minna lapse teiste õigustega nagu näiteks õigus sõnavabadusele ja arengule. Laste õiguste konventsioon artikkel 13 sätestab:

„1. Lapsel on sõnavabadus; see sisaldab vabadust riigipiiridest sõltumata suuliselt, kirjalikult või trükis, kunsti vormis või mõnel muul, lapse enda valitud viisil, taotleda, vastu võtta ja edasi anda informatsiooni ning igasuguseid ideid.

2. Selle õiguse kasutamisel võivad kehtida teatud piirangud, kuid ainult niisugused, mis on seadusega ette nähtud ja vajalikud:
 - teiste isikute õiguste või hea maine austamiseks või
 - riikliku julgeoleku või avaliku korra (*public order*) või rahva tervise või kõlbluse kaitseks.“

Ühelt poolt LÕK sätestab õiguse luua piiranguid laste privaatsusõiguse tagamiseks, kuid minnes spetsiifiliselt internetikeskkonda, peab seda tegema viisil, mis ei piira laste sõnavabadust ja teisi õigusi ning oluline on leida tasakaal, et õiguslik raamistik ei oleks õigusi piirav.¹⁸

¹⁵ Kirtley, J.E. Memmel, S. (2018) Rewriting the book of the machine: regulatory and liability issues for the internet of things. -MINN. J. L. SCI. & TECH, Vol:19:2, 455-513

¹⁶ Bessant, C. (2014) Data protection, safeguarding and the protection of children's privacy: exploring local authority guidance on parental photography at school events. -Information & Communications Technology Law, Vol 23, no 3, p 256-272

¹⁷ Laste Õiguste Konventsioon, *Supra nota 5*

¹⁸ Adams, C. Lee-Jones, K. (2016) Sharing personal information in the child protection context: Impediments in the Australian legal framework. - Child & Family Social Work. Vol 22, p 1349–1356

Eestis on alla 16 aastastel keelatud viibida ilma järelvalveta avalikus ruumis kindlast kellaajast kindla kellaajani „Alla 16-aastaselt alaealisel on keelatud viibida ilma täiskasvanud saatjata avalikus kohas kell 23.00–6.00. 1. juunist kuni 31. augustini on alla 16-aastaselt alaealisel keelatud viibida ilma täiskasvanud saatjata avalikus kohas kell 24.00–5.00“¹⁹ ning virtuaalmaailmas on uue andmekaitse direktiiviga²⁰ loodud kasutamise piirang, mis sätestab, et infoühiskonna teenuste pakkumine lapsele on lubatud alates 16 eluaastast ning Euroopa Liidu liikmesriik võib vanust langetada, kuid mitte madalamale kui 13 eluaastani. Mõlemad Eestis seadustes kasutusel olevad piirangud on oma olemuselt küll erinevad, kuid samas sarnased. Kui esimene piirang reguleerib avalikus kohas üksi ringi liikumise piiranguid siis teine reguleerib sisuliselt „üksi“ ringi liikumise piiranguid virtuaalmaailmas. Internet ja sotsiaalmeedia spetsiifilisemalt on oma olemuselt nagu avalik ruum ning taoline vanuseline piirang on arusaadav ning mõistetav. Kuid mitte alati ja kõigile. Kui üldjuhul tänavapildis öösiti lapsi ringi jalutamas üksi ei näe siis sotsiaalmeedias on täiesti tavapärane, et kasutajakontot omavad inimesed varem, kui seadused ja sotsiaalmeedia platvormid seda lubavad. Üheks põhjuseks võib olla tunnetuslik ja tõlgenduslik aspekt ehk sotsiaalmeediat ei tajuta võrdväärse avaliku ruumina ning kontrolli mehhanismid puuduvad. Tänaval öösel jalutav laps toob kaasa politsei või kodanike sekkumise ning laps toimetatakse koju, kuid internetis ei tundu seaduse rikkumine (alla vanusepiiri sotsiaalmeedia kasutamine) ohtlik ning konkreetseid sanktsioone ei ole. Üldjuhul püüavad platvormide haldajad ise eemaldada liiga noored kasutajad. Mõlemad piirangud ei ole oma olemuselt loodud laste õiguste ja huvide takistamiseks vaid nende kaitsmiseks.

Arenenud infoühiskonnas on laste interneti tarbimine kasvav ning tänaseks veedab laps internetis ning online maailmas rohkem aega kui klassiruumis.²¹ Ühelt poolt kasvavad interneti tarbimisega paralleelselt probleemid ja ohud, mis lapsi võivad ohustada²² ja teiselt poolt on üles kerkinud küsimus, kas lapsed vajavad sotsiaalmeediaga ja internetiga seoses rohkem kaitset või autonoomiat.²³ Hispaanias on pikka aega kehtinud väga ranged reeglid lastega seotud fotode presenteerimisele ning

¹⁹ Laste KS, *supra nota* 7, §23

²⁰ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, artikkel 8

²¹ Stewart, K. (2017) Looking backward, moving forward: what must be remembered when resolving the right to be forgotten. -Brook. J. Int'l, vol 42:2, lk 868

²² Plasencia, M. M. (2000) Internet sexual predators: protecting children in the global community. -The journal of gender, race & justice, Vol 4, 15-35

²³ Ashford, C. O'Brien, M. (2006) Internet rights, internet wrongs. -Information & Communications Technology Law, Vol. 15, Issue 3, 207-210

avaldamisele meedias.²⁴ Antud põhimõtted rakenduvad ka sotsiaalmeedia platvormidele, kuid nende reaalne implementeerimine on keerukas, kuna virtuaalmaailmas on keeruline hinnata kasutajate vanust.

1.1. Lapsed sotsiaalmeedias

Lapsed on kaasatud sotsiaalmeediasse kahel erineval viisil ning mõlema puhul on erinevalt käsitleva nende privaatsusõiguse tagamine. Ühelt poolt on lapsed iseseisvad sotsiaalmeedia kasutajad ja teiselt poolt on lapsed sotsiaalmeediasse kaasatud nende vanemate poolt.²⁵ Esimese puhul ilmus veebruaris 2019 üleeuroopaline uuring „EU Kids online“²⁶, millesse olid kaasatud ka Eesti lapsed. Antud uuring toob välja interneti kasutamiseiga seotud olulised näitajad ning kaasatud on lapsed vanuses 9 kuni 17 eluaastat. Uuringust tuleb välja mitmeid olulisi punkte, mis puudutavad laste õigust privaatsusele ja turvalise interneti kasutamisega seoses. Antud uuringust jääb välja väga oluline valim lapsi ehk 0 kuni 9 aastased lapsed, kes ühelt poolt on küll sotsiaalmeedia ja interneti kasutajad, aga peamiselt osalevad nad virtuaalmaailmas vanemate poolt kaasatuna.

Euroopa Liidu Komisjon on oma laste turvalise interneti kasutamise aruandes toonud välja, et „ohud eraelu puutumatusel võivad ähvardada kõiki internetikasutajaid, eriti aga lapsi.“²⁷ Sellest tulenevalt on selgelt näha, et juba seitse aastat tagasi oli laste interneti kasutamise ja eraelu puutumatusel ehk privaatsusõiguse tagamine oluline aspekt ning arutelu teema. Tehnoloogiliselt kiiresti arenevas ühiskonnas on privaatsus aktuaalne küsimus ning tänapäeval ei tajuta enda vajadust privaatsusele samamoodi kui kakskümmend või viiskümmend aastat tagasi. See aga ei tähenda, et vajadus privaatsusele ja selle vajaduse ning õiguse tagamine ei ole oluline. Erinevad uuringud on püüdnud

²⁴De-Miguel-Molina, M., Oltra-Guiterrez, J. V., Sarabdeen, J. (2010) An Exploratory study on the privacy of children's images in Spain's most widely used social network sites (Tuenti and Facebook). – International review of law, computers & technology. Vol 24, no 3, p 277-285

²⁵ Oswald, M. James, H. Nottingham, E. (2016) The not-so-secret life of five-year-olds: legal and ethical issues relating to disclosure of information and the depiction of children on broadcast and social media. -Journal of media law, vol 8 (2), 198-228

²⁶ EU Kids online (2018) *supra nota 9*

²⁷ Euroopa Komisjon, Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja sotsiaalkomiteele ning regioonide komiteele, „Laste parema interneti loomise strateegia“ 2.05.2012, Brüssel, lk 11

välja selgitada sotsiaalmeedia tarbijate interneti hariduse ulatust. Teisisõnu, kas ja kui palju inimesed oskavad sotsiaalmeediat kasutades tagada enda privaatsust. EU kids online uuringust tulenes, et 83% lapsevanematest oskas muuta oma sotsiaalmeedia kasutaja profiili privaatsussätteid²⁸ ning sellele tuginedes võib eeldada, et Eesti lastevanemate digitaalne kirjaoskus on valdavas osas rahuldav. Sama tulemus ehk 83% lastest vastas küsimusele, kas nad oskavad muuta oma sotsiaalmeediakonto privaatsusseadeid, jaatavalt.²⁹ Üldine digitaalne kirjaoskus on nii lastel kui ka vanematel hea, kuid lapsevanemad tõdevad, et nad usuvad, et nende laste teadmised interneti kasutamisest ja digitaalne kirjaoskus on paremad.³⁰ Antud andmete taustal on oluline, et tulenevalt uuringust hindavad 94% lapsevanematest, et nad teavad, millist informatsiooni on hea jagada ja millist mitte. Lastepuhul on antud protsent 92% ehk veidi väiksem kui nende vanematel. Sotsiaalmeedia kasutamise ja üldise interneti turvalisuse küsimustes on oluline võrrelda mõlemat gruppi kasutajaid (lapsed ja lapsevanemad) paralleelselt, kuna laste privaatsuse tagamisel ja interneti kasutamise oskuste puhul mängib rolli lapse vanema pädevus, sest vanemalt saab laps esmase oskuse sotsiaalelus toimetulekust.

Sotsiaalmeedia on oma olemuselt kompleksne ja keerukas süsteem ning kuna selle kasutamisega seotud probleemidest ja eelistest on ühiskonnas väga palju räägitud siis sellest tulenevalt on inimestel väljakujunenud pigem tugevamad seisukohad sotsiaalmeedia kasutamisega. EU kids online uuring toob välja, et lapsevanemad on kõige kriitilisemad laste sotsiaalmeedia kasutamise suhtes, muuhulgas online mängude mängimise osas. Tuginedes uuringule usuvad 54% lapsevanematest, et sotsiaalmeedia kasutamiseks on lapsel vajalik vanemlik luba.³¹ Lisaks tulenes uuringu andmetest, et interneti kasutamise piiramise ja järelvalve mehhanismidest kasutatakse kõige enam lapse sotsiaalmeedia profiili jälgimist ning tuginedes uuringus toodud andmetele jälgivad seda pooled uuringus osalevatest vanematest.³²

Sotsiaalmeedia kasutamine ning sellega seotud ohud saavad igapäevaselt väga suurt tähelepanu ning see on ka tõenäoliselt põhjus, miks selle kasutamisele pööratakse ka lapsevanemate poolt suuremat tähelepanu. Ühelt poolt on liiga vähe tähelepanu saanud erinevad videojagamise platvormid (youtube,

²⁸ EU kids online (2018), *supra nota* 9, lk 50

²⁹ *Ibid.*, lk 25

³⁰ *Ibid.*, lk 51

³¹ *Ibid.*, lk 8

³² *Ibid.*, lk 8

toktok), mille kasutamisega võivad kaasneda palju suuremad ohud ja riskid, kui sotsiaalmeedia kasutamisega. Tähelepanuväärne on, et näiteks youtube kanalis toodetud sisu osas on keeruline monitoorida tarbimist sealhulgas ka laste tarbimist, kuna videod on jälgitavad ilma kasutajaks registreerimata. See omakorda aga laseb lastel pääseda ligi nende jaoks ebasüüdsale materjalile. Hoolimata sellest, et paljud platvormid on loonud piiravad meetmed ehk kasutaja peab olema registreeritud kasutajaks ja piisavalt vana teatud materjalile ligipääsemiseks, pääsevad lapsed tänu vanemate poolt registreeritud kasutajatele neile mitte mõeldud sisule ligi. Teine oluline aspekt videoesitlus platvormidega seisneb selles, et eakaaslased ja teised ühiskonna liikmed saavad pahatahtlikult kui ka teadmatuses laadida üles videoid lastest nende teadmata seades seega ohtu nende privaatsuse.³³ Laste omavaheline privaatsusõiguse rikkumine ja küberkiusamine on igapäevaselt aina enam kasvav probleem. Täiskasvanud kasutajate puhul on mõistlik eeldada elementaarseid teadmisi sellest, mis on aktsepteeritav informatsioon, mida jagada ja mis mitte. Laste jaoks on taoline eristamine keerulisem, kuna nende jaoks on ühiskonnas kehtivate normide ja reeglite tundma õppimine alles algfaasis.

Sotsiaalmeedias oma privaatsusõiguse ja eraelu puutumatus õiguse tagamine on oluline, kuid selle tagamisel on oluline klassifitseerida lapsed erinevatesse gruppidesse. Lapsed osalevad ise sotsiaalmeedias kasutajatena ning tarbijatena, kuid teiselt poolt on nad kaasatud sotsiaalmeediasse lapsevanemate ja teiste täiskasvanute poolt. Individuaalse sotsiaalmeedia kasutamise korral on privaatsuse tagamiseks regulatsioonide ja kaitsemehhanismide loomine ühelt poolt lihtsam. Meetmete rakendamisel on vastutuse kohustus jagunenud erinevate osapoolte vahel. Keerulisem on olukord lastega, kes on kaasatud sotsiaalmeediasse lapsevanema või mõne teise täiskasvanud inimese poolt kuna neil puudub isiklik kontroll levitatava info sisu ja privaatsuse üle.³⁴

³³ Franco, L. (2018) Minorgraphy – Minors creating pornography- a new digital practice demands a reframing of children's rights. – Washburn law journal. Vol 57, p 481-517

³⁴ Oswald and Nottigham (2016) *supra nota* 25

1.1.1. Lapsed sotsiaalmeedia kasutajatena

Veebruaris avalikustatud EU kids online uuringu tulemustest johtuvalt kasutab igapäevaselt sotsiaalmeediat 59%³⁵ küsitletud lastest. Kui lisada juurde lapsed, kes kasutavad sotsiaalmeediat vähemalt korra nädalas on vastav protsent juba 69% kõikidest küsitluses osalenud lastest.³⁶ Küsitluses osalesid lapsed vanuses 9-17 eluaastat ning analüüsi koostamisel kasutati 1020 lapse vastuseid³⁷. Antud vanusevahemik annab hea ülevaate noorte sotsiaalmeedia kasutusest kui ka interneti kasutamisest terviklikumalt. Ühelt poolt on sotsiaalmeedia platvormide kasutamiseks vanuseline piirang³⁸ ning antud valim sisaldab ka reaalse piirangu sisse jäävate laste ja noorte sotsiaalmeedia kasutamise kogemust ning tihedust. Oluline on välja tuua, et 72% lastest, kes uuringus osalesid kasutavad igapäevaselt internetti, et suhelda pereliikmete ja sõpradega³⁹ ning vähemalt korra nädalas kasutavad internetti perekonna ja sõpradega suhtlemiseks 13 % vastanud lastest⁴⁰. Kokku kasutab nädalas vähemalt korra interneti platvorme perekonnaga ja sõpradega suhtlemiseks 85% lastest. Suurem osa internetis pakutavatest suhtluskanalitest on olemuselt erinevad sotsiaalmeedia platvormid (Facebook messenger, FaceTime jpt välksõnumi ja videosõnumi rakendused). Sellest tulenevalt võib eeldada, et tegelik erinevate sotsiaalmeedia ja välk sõnumite platvormide kasutamise aktiivsus on suurem, kui laste enda hinnangul. Märkimisväärselt väiksem on laste osalus erinevates interneti foorumites ja gruppides last ennast puudutava informatsiooni jagamisel ja tarbimisel.⁴¹

Suuremas osas kasutavad lapsed ja noored interneti meelelahutuslikul eesmärgil, kõige populaarsemad meelelahutusliku sisuga tegevused internetis on küsitluse tulemusel videode vaatamine ja muusika kuulamine. Iga päev teeb seda vastavalt 80 % ja 69 % küsitlusele vastanud lastest.⁴² Vahe meelelahutuse tarbimisel ja sotsiaalmeedia platvormi ning suhtlusplatvormi

³⁵ EU kids online (2018), *supra nota* 9, lk 18

³⁶ *Ibid.*, lk 18

³⁷ *Ibid.*, lk 11

³⁸ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, artikkel 8

³⁹ EU Kids online (2018), *supra nota* 9, joonis 2.4. Tegevused internetis lk 19

⁴⁰ *Ibid.*, joonis 2.4. Tegevused internetis lk 19

⁴¹ *Ibid.*,

⁴² *Ibid.*, Joonis 2.4. Tegevused Internetis lk 19

kasutamisel ei ole oluliselt suur. Laste puhul on mõistetav, et meelelahutus on kõrgemal positsioonil, kuid sotsiaalmeedia tarbimise maht on märkimisväärne. Eelteismeliste ja teismeliste laste seas on suurem osa üldisest sotsiaalsest suhtlusest liikumas silmast silma suhtluselt virtuaalmaailma ning sagedasti moodustab täna noorte sotsiaalse suhtlemise suuremas osas võrgukommunikatsioon. Silmast silma füüsilist suhtlust on vähem⁴³. Internetti liikunud suhtlus on ühest küljest mugav ja kiire, kuid teisest küljest vähendab laste ja noorte verbaalseid ning füüsilisi suhtlusoskusi.

Euroopa Andmekaitse regulatsiooni artikkel 8 punkt 1 sätestab: „Kui kohaldatakse artikli 6 lõike 1 punkti a seoses infoühiskonna teenuste pakkumisega otse lapsele, on lapse isikuandmete töötlemine seaduslik ainult juhul kui laps on vähemalt 16-aastane. Kui laps on noorem kui 16-aastane, on selline isikuandmete töötlemine seaduslik üksnes sellisel juhul ja sellises ulatuses, kui selleks on sellise nõusoleku või loa andnud isik, kellel on lapse suhtes vanemlik vastutus. Liikmesriigid võivad seadusega sätestada madalama asjaomase vanuse, tingimusel, et see vanus ei ole vähem kui 13 aastat.“⁴⁴ Euroopa Liidus kehtiv vanuseline piirang on üheselt mõistetav ning ainus järeleandev aspekt on, et liikmesriik võib vajadusel langetada vanusepiirangut kuni 13-eluaastani, kuid mitte madalamale. Taolisest piirangust hoolimata kasutavad sotsiaalmeediat igapäevaselt vanusepiirangust nooremad lapsed. Vanemad aitavad noorematel lastel kontosid luua ja lubavad piirangust hoolimata sotsiaalmeediat kasutada erinevatel põhjustel, kuid kõige levinum on teadmatus ja oskamatus ohtu hinnata.⁴⁵ Üks olulisi probleeme punkte seisneb selles, et lapsed märgivad endale kontot luues varasema sünniaasta ning see omakorda mõjutab neile kuvatavat sisu ehk teisisõnu kuigi sotsiaalmeedia platvormid on kasutusele võtnud erinevaid meetmeid, et piirata ja reguleerida lastele kuvatavat sisu, puutuvad lapsed tänu valele märgitud sünniajale kokku sisuga mida platvormi haldaja on püüdnud piirata.

Taoline reeglitest mitte kinnipidamine paneb lapsed olukorda, kus nende turvalisus ja privaatsus on suuremas ohus, kui reeglitest kinni pidamisel oleks. Laste sotsiaalmeedia kasutamisel on oluline mõista, et reeglid ja piirangud on seatud kindlal eesmärgil tagada nende turvalisus ning muuta nende

⁴³ Li-Reilly, Y. (2017) Remembering, forgetting, reinvention and freedom: social media and children's right to be forgotten. - *The Advocate* , vol 75, 661-675

⁴⁴ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, artikkel 8 punkt 1

⁴⁵ Denić, N. Nešić, Z. Radojičić, M. Petković, D. Stevanović, M. (2017) A contribution to the research of children protection in use of internet. -*Tehnički vjesnik*, Vol 24, no 2, 525-533

interneti kasutamise kogemus võimalikult positiivseks ja kasu toovaks. Ühelt poolt võib taoline vanusepiirang tunduda liigsena ning vanematel võib kujuneda arvamus, et sotsiaalmeedia peaks olema kättesaadav juba varasemas eas, kuna siis on lapsed vastuvõtlikumad vanemate õpetustele ja suunamisele võrreldes sellega kui nad seda 13 või 16 aastaselt on. Taoline seisukoht iseenesest ei ole pädev ning seadusloomes ei saa sellele tugineda. Noores eas lapsed on ka vastuvõtlikumad õpetustele miks alkohol on halb ja tervisele kahjulik kuid see ei tähenda, et seadusloomes peaks vanusepiirangut langetama ja alkohol sellest tulenevalt peaks olema kättesaadav noorematele kui 18 aastased.

Hoolimata teatud piirangutest, mis on seatud lastele ja noortele sotsiaalmeedia kasutamiseks, on neile antud mitmeid vabadusi ja õigusi antud platvormide kasutamiseks. Täielikult ei ole tagatud laste ligipääs enda privaatsusõiguse tagamiseks ja turvalisuse kindlustamiseks. Täna kehtiv õiguslik raamistik on rahvusvaheliselt riigiti veidi erinev, kuid üldiselt on levinud juriidiline seisukoht, et laps ei saa isiklikult pöörduda vastavate institutsioonide poole oma õiguste tagamiseks ja täitmiseks. Üldiselt näeb süsteem ette, et lapse eest saab välja astuda ja õiguste ning privaatsuse tagamist taotleda hooldaja või vanem. Kui laps tunneb, et tal on sotsiaalmeedias probleem või tema privaatsus on riivatud ei saa ta ise otseselt oma õigusi kaitsta.⁴⁶ Taoline piiratud vabadus oma õiguste tagamiseks võib endast probleemi tekitada olukorras, kus lapsel ei ole vanemaga usalduslikku suhet või tema õiguste rikkujaks on vanem. Juriidilisest vaatenurgast on hetke praktikas katmata laste õigused iseseisvalt oma õiguste kaitsmiseks.

Täna puudub ühiskonnas vaidlus selle üle, kas lapsed peaksid olema tugevdatud kaitse all või mitte. Antud kokkulepped on ühiskonnas terviklikuna sõlmitud ja suuremas osas maailmas üheselt mõistetavad. Tehnoloogia areng ja interneti kasutamise levik (sealhulgas ka laste seas) on kiiresti arenev ning arusaam, millises mahu ja kuidas lapsed peaksid olema sotsiaalmeedia kasutajad on erinevad. Ühelt poolt liigne reguleerimine piirab laste sõnavabadust, õigust osaleda ühiskonna aruteludes ja võib pärssida nende täisväärtusliku arengut. Paljud hariduslikud elemendid liiguvad kiirel tempol internetti ning selle kasutamine on täisväärtusliku arengu jaoks vajalik.

⁴⁶ Li-Reilly, Y. (2017), *supra nota* 43, 661-675

1.1.2. Lapsed sotsiaalmeediasse kaasatuna

Vähem tähelepanu on saanud olukord, kus lapsed on kaasatud sotsiaalmeediasse vanemate, õdedevendade ja teiste täiskasvanute poolt. Tänapäeval ei ole enam erand vaid pigem reegel, et lapseootele jäädes postitavad lapsevanemad vastavasisulise teate sotsiaalmeediasse. See omakorda tähendab, et virtuaalne jalajälg ning identiteedi loomine algab juba enne inimese sündi. Yun Li-Reilly toob oma artiklis välja, et tänased digitaalmaailma kodanikud sisenevad sotsiaalmeediasse väga varakult ning tihti juba enne sündi.⁴⁷ Ta toob välja, et tuginedes uuringutele tunnistasid 84 % Kanada emadest, et on laadinud oma lapsest foto sotsiaalmeediasse enne lapse teist sünnipäeva.⁴⁸ Üllatuslikumalt on populaarsust koguv laste otsesem kaasamine sotsiaalmeediasse registreerides imikutele ja väikelastele sotsiaalmeedia kontod või e-maili kontod, seda tunnistas vastavalt iga kaheksas ja üheksas ema sajast.⁴⁹ Lastekaitse Liidu iga-aastane interneti turvalisuse teemaline ajakiri viitab, et 5. eluaastaks on lapsest sotsiaalmeedia kanalitesse üles laetud üle 500 foto.⁵⁰ Täpsed andmed, kui massiline on laste kaasamine sotsiaalmeediasse Eestis, puuduvad. Eelpool toodud andmed on märk sellest, et laste jaoks on sotsiaalmeedia ja virtuaalne maailma osa elust juba sünnist saati ning paljudel juhtudel juba enne sündi. Mõistetavalt on tehnoloogia arenguga interneti osatähtsus igapäevaelus kasvav. Ühiskonnas on pigem erand see, et virtuaalne jalajälg puudub või on see märkimisväärselt väike.

Yun Li-Reilly tõstatab Kanada näitel oma artiklis⁵¹ probleemi seoses „võrgus“ sündinud laste privaatsus õigustega. Hindamaks, milline ja kas üldse on mõju ning laste enda arvamus nende kohta postitatud informatsiooni ja fotode kohta, läheb aastaid ehk oodata tuleb ära generatsiooni kasvamine ja täisikka jõudmine. Teisalt tõstatab ta küsimuse, kas noorte vanemate avalik vaimustus lapse sünni puhul on lapse huvisid silmas pidav ning lapse suhtes õige.⁵² ÜRO lapse õiguste konventsioonist ja Eestis kehtivatest seadustest tulenevalt peab lapsevanem käituma ja tegutsema lapse heaolu ja huvisid

⁴⁷ Li-Reilly, Y. (2017), *supra nota 43* lk 661-675

⁴⁸ *Ibid.*, lk 661-675

⁴⁹ *Ibid.*, lk 661-675

⁵⁰ Märka last Targalt internetis erinumber 02/2017, Tallinn 2017, MTÜ Lastekaitse Liit, lk 23

⁵¹ Li-Reilly, Y. (2017), *supra nota 43*, lk 661-675

⁵² *Ibid.*, lk 661-675

silmas pidades. Veel enam, kas „postita“ või „jaga“ nuppu vajutades peaks lapsevanem mõtlema enda vaimustuse ja heameele väljendamisele või lapse heaolule.

Milline saab olema mõju, ning kas see on negatiivse või positiivse alatooniga inimese arengule nii öelda „võrgus“ sündinud generatsioonil on täna keeruline hinnata. Täpsemaid järeldusi ning mõju saab hinnata alles aastate pärast, kui kõne all olev generatsioon on täisealiseks saanud ja tõenäoliselt veidi varem ehk ajalisel siis, kui noortel tekib huvi ja vajadus iseseisvalt oma virtuaalse identiteedi kujundamiseks. Tänapäevased seadused teevad pingutusi selle nimel, et ennustada tulevikus tekkida võivaid probleeme ning püüavad hüpoteesi tasandil luua regulatsioone laste kaitsmiseks. Ühelt poolt võib püüda hinnata juriidilisi aspekte, mida saaks rakendada laste kaitsmiseks ning anda neile võimalus enda isikliku virtuaalse identiteedi loomiseks. Teiselt poolt on väga keeruline hinnata sotsiaalseid ja vaimseid mõjusid, mis võivad avalduda lapsele, kes on sünnist saati aktiivne sotsiaalmeedia kasutaja.⁵³

Ühelt poolt on laste enda osalemisel sotsiaalmeedias regulatsioone rakendada ja piirata osalemist lihtsam, kui reguleerida nende kaasamist. Lastele, kes osalevad iseseisvalt sotsiaalmeedias, on lihtsam välja töötada koolitusprogramme ja luua erinevaid piiranguid sotsiaalmeedia ja interneti võimaluste terviklikuks kasutamiseks. Lastel, kes iseseisvalt ei osale sotsiaalmeedias, on keerulisem ühelt poolt saada terviklikku ülevaadet nende osalemise mahule kui ka reguleerida ning piirata nende osalemist. Ohud ja riskid on kaasatud laste puhul isegi suuremad. Laste kaasamise reguleerimine on aga keerukam, kuna lapsevanem on seadusest tulenevalt pädev vastutama ja tegutsema lapse parimaid huvisid silmas pidades. Piirangute seadmine tekitab mitmeid eetilisi ning juriidilisi küsimusi ja probleeme.

EU kids online uuring toob sisse mõiste võrgu vanemlus, mis sisuliselt koondab enda alla lastevanemate sotsiaalmeedia käitumismustrid, milles käsitletakse ka vanemate poolt sotsiaalmeedias lapsi kujutavate fotode, videote ja informatsiooni jagamist.⁵⁴ Uuringu tulemustest lähtuvalt vastas iga viies laps, et vanem on teda puudutavat informatsiooni jaganud sotsiaalmeedias ning seda lapse

⁵³ Steinberg, S. B. (2017) Sharenting: Children's privacy in the age of social media. – Emory Law Journal. Vol 66, p 839-884

⁵⁴ Eu Kids online (2018), *supra nota* 9, lk 51

teadmata.⁵⁵ Antud tulemus on näitab, et laste elus moodustab sotsiaalmeedias osalemine vanemate poolt kaasatuna märkimisväärse osa. On oluline märkida, et uuring kajastab suhteliselt väikese osa laste arvamust - see tähendab 11- 17 aastaste laste vastuseid. Uuringu tulemus ei kajasta nooremate laste kogemust. Subjektiivselt võib eeldada, et nooremate laste kaasatus on suurem, kuna lapsevanemad jagavad rohkem informatsiooni nooremate laste kohta. Imikud ja väikelapsed tekitavad inimestes soovi jagada armsaid hetki rohkem, kui suuremate laste puhul. Lisaks on oluline, et vanemate laste puhul, keda uuring käsitleb, tunnevad vanemad tõenäoliselt suuremat survet küsida lapse arvamust ja arvestada tema privaatsusvajadusega ning õigustega.

15% küsitatud lastest on kogenud seda, et vanem kaasab neid sotsiaalmeediasse ehk postitab informatsiooni lapse kohta temalt luba küsimata ning seitse protsenti lastest on palunud vanemal informatsioon eemaldada⁵⁶. 11-17 aastaste laste puhul on lihtsam oma arvamust avaldada ja paluda ka nende jaoks ebamugava materjali kustutamist, kuid ka selles vanuses võib esineda olukord, kus laps kas ei julge kustutamist paluda või vanem ei tule vastu lapse palvele. Teine grupp lapsi vanuses 0 kuni 10 eluaastat on jäänud küll antud uuringust välja, kuid eelpool toodud vanuserühmas on lapse loa küsimine informatsiooni jagamiseks keerulisem ning enamjaolt võtab taolise otsuse, kas informatsiooni jagada või mitte, vastu lapsevanem üksi lapse arvamust küsimata. Erinevate spetsialistide seisukohad annavad aga aluse eeldusele, et just nooremas vanuserühmas jagavad lapsevanemad rohkem informatsiooni laste kohta sotsiaalmeedias. Ühelt poolt on mõistetav, et lapsevanemad soovivad jagada lähedaste ja tuttavatega fotosid ning audiovisuaalseid faile väikelapsest, kuid teiselt poolt ei ole tihti informatsiooni jagamisel lapsevanem mõelnud, kas tema tegu on lapse seisukohast tema heaolu ja privaatsust arvestav.⁵⁷

Kui 15% lastest oli kogenud, et vanem jagas sotsiaalmeedias tema kohta luba küsimata informatsiooni⁵⁸ siis 17% vanematest vastas, et jagab informatsiooni lapse kohta vähemalt ühel korral kuus⁵⁹ ning peaaegu pooled (49% lapsevanematest⁶⁰) vanematest ei jaga sotsiaalmeedias last

⁵⁵ Eu Kids online (2018), *supra nota 9*, lk 51

⁵⁶ *Ibid.*, lk 51

⁵⁷ Steinberg, S. B. (2017) *Supra nota 53*

⁵⁸ Eu Kids online (2018), *supra nota 9*, lk 51

⁵⁹ *Ibid.*, lk 51

⁶⁰ *Ibid.*, lk 51

puudutavat informatsiooni peaaegu mitte kunagi ning 32% ei tee seda kunagi.⁶¹ Märkimisväärne on aga tõsiasi, et usaldus sotsiaalmeedia platvormide suhtes on vanematel suhteliselt kõrge, kuna andmetele tuginedes on 63 % lastevanematest jaganud lapsega seotud videoid või fotosid pereliikmete ja tuttavatega suheldes.⁶² Kuigi uuring ei käsitlenud põhjuseid ja turvalisuse küsimust võib eeldada, et sotsiaalmeedias informatsiooni jagamine tuttavate ja pereliikmetega on lastevanemate jaoks madalama riskiga. Erinevad suhtlusplatvormid nagu facebook messenger, gmail ja teised välksõnumi või muud suhtluskanalid on inimeste seas populaarsed lähedastega suhtlemisel ning nende suhtluskanalite populaarsus on kasvav.

Lastega seotud sisu jagamine sotsiaalmeedias ei ole oma olemuselt sisuliselt taunitav tegevus vaid siinkohal on oluline vanemate enda teadlikkus ja digitaalne pädevus. Teatud ohud ja riskid kaasnevad kui jagada taolist sisu privaatselt individuaalse sõnumi vormis, kuid privaatsuse tagamisel ja lapse heaolu tagamiseks on oluline roll vanemate teadlikusel, kuidas tagada privaatsust läbi sotsiaalmeedia platvormi privaatsussätete ja teiste privaatsust tagavate meetmetega.⁶³ Tõenäoliselt võrdväärselt lastega ei ole vanemad alati silmast silma kohanud inimesi, kes nende sotsiaalmeedia kontol jagatavat sisu näevad ning alati ei osata muuta profiili ega jagatava sisu privaatsussätteid. Vastavad tulemused uuringule tuginedes on järgmised:

- 76% lastevanematest oskab eemaldada inimesi oma kontaktide nimekirjast;⁶⁴
- 69% lastevanematest teab, millist informatsiooni võib internetis jagada ja millist mitte;⁶⁵
- 59% lastevanematest oskab muuta oma privaatsussätteid (nt sotsiaalmeedias);⁶⁶.

Toodud andmetest võib järeldada, et suuremas osas on lastevanematel head või väga head digitaalsed oskused ning see omakorda annab hea aluse lastele edasiantavateks teadmisteks, kuidas sotsiaalmeediat ja internetiteenuseid terviklikult turvaliselt kasutada. Lapsed hindasid enda digitehnoloogia oskusi järgnevalt:

⁶¹ Eu Kids online (2018), *supra nota* 9, lk 51

⁶² *Ibid.*, lk 52

⁶³ Bartoli, E. Children's data protection vs marketing companies. -International review of law, computers & technology, 2009, vol 23, 35-45

⁶⁴ EU Kids Online (2018), *Supra nota* 9, joonis 5.1. vanemate oskused digitehnoloogia kasutamisel lk 51

⁶⁵ *Ibid.*, joonis 5.1. vanemate oskused digitehnoloogia kasutamisel lk 51

⁶⁶ *Ibid.*, joonis 5.1. vanemate oskused digitehnoloogia kasutamisel lk 51

- 81% küsitlusele vastanud lastest väidab, et oskab eemaldada inimesi oma kontaktide hulgast;⁶⁷
- 67% lastest teab, millist informatsiooni võib internetis jagada ja millist mitte;⁶⁸
- 63% lastest oskab muuta oma sotsiaalmeedia konto privaatsussätteid;⁶⁹.

Kui inimeste eemaldamises kontaktide hulgast ja konto privaatsussätete muutmises peavad lapsed end natuke pädevamaks kui lapsevanemad, siis kriitilises hinnangus, millist sisu sobib jagada ja millist mitte, hindavad lapsevanemad end kahe protsendi ulatuses pädevamaks. Objektivselt analüüsid on arusaadav, et vanematel on suuremad teadmised hindamaks jagatava informatsiooni sobilikust. Eestis on tulenevalt uuringu tulemustest laste vanematel ja lastel suhteliselt head teadmised, kuidas turvaliselt sotsiaalmeediat kasutada ja kuidas ennast seal kaitsta. Olulisemaks võimaluseks sotsiaalmeedias inimesel oma privaatsust kaitsta tuleneb privaatsussätetest ning selles aspektis on tulenevalt vastustest suur arenguruum. Kui tulemustele lisada inimesed, kes vastasid küsitluses, et nad „pigem vastab tõele“, et nad oskavad oma privaatsus sätteid muuta, on tulemus juba märkimisväärselt parem. Antud juhul vastas 83%⁷⁰ lastest, et nad oskavad või pigem oskavad oma privaatsussätteid muuta ning vanemate puhul on antud number samuti 83%⁷¹. Vanemate puhul on oluline, et 24% arvab end oskavat privaatsus sätteid muuta.⁷²

Kõige paremini kaitseb inimest erinevate ohtude ja riskide eest just privaatsusseadete korrektne kasutamine. See kuidas inimene kaitseb oma sotsiaalmeedia profiili ja seal edastatavat sisu tema jaoks ebavajalike võõraste isikute eest on primaarne oskus. Võrdväärselt avalikus ruumis käitumisega ning oma eraelu puutumatus kaitsmisega peaks nii lapsed kui ka täiskasvanud tegelema sellega aktiivselt ka sotsiaalmeedias ja internetis tervikuna. Privaatsus Meetmete mitte kasutamine jätab isiku sotsiaalmeedias paljastatuks erinevatele ohtutele seal hulgas seksuaalsele ahistamisele, interneti kiusamisele, jagatud informatsiooni kuritarvitamisele ja paljudele teistele olulistele ning vähem olulistele ohtudele.⁷³ Interneti ja sotsiaalmeedia kasutamise kasvuga nii laste kui ka täiskasvanute seas muutub iga päevaga aina olulisemaks isiku turvalisuse ja privaatsuse tagamine ning kaitsmine.

⁶⁷ *Ibid.*, joonis 3.1. digitehnoloogia kasutamise oskused 11-17-aastaste laste seas lk 26

⁶⁸ *Ibid.*, joonis 3.1. digitehnoloogia kasutamise oskused 11-17-aastaste laste seas lk 26

⁶⁹ *Ibid.*, joonis 3.1. digitehnoloogia kasutamise oskused 11-17-aastaste laste seas lk 26

⁷⁰ *Ibid.*, joonis 3.1. digitehnoloogia kasutamise oskused 11-17 aastaste laste seas lk 26

⁷¹ EU Kids Online (2018), *Supra nota 9*, joonis 5.1. vanemate oskused digitehnoloogia kasutamisel lk 51

⁷² *Ibid.*,

⁷³ Cho, C-H, Cheon, H. J. (2005) Children's exposure to negative internet content: effects of family. -*Journal of broadcasting and electronic media*, vol 49, no 4, 488-509

2. EUROOPA LIIDU ISIKUANDMETE KAITSE ÜLDMÄÄRUS

Euroopa Liidu isikuandmete kaitse üldmäärus EL 2016/679 defineerib laste õiguste erikohtlemise vajaduse ning tunnistab selle vajadust esmakordselt.⁷⁴ Erinevate kriitikute poolt on välja toodud probleemina see, et määrus iseenesest ei defineeri lapse mõistet.⁷⁵ Artiklis 8 tuuakse küll välja piirmäärad, millal osalemine internetiteenuste kasutamisel on lubatud, kuid otseselt ei ole välja toodud, millise vanuseni lapsi määruuses silmas peetakse. Tulenevalt teistest õigusaktidest käsitletakse last kui isikut kelle vanus on kuni 18 eluaastat.⁷⁶ Määruse põhjenduse punkt nr 38 defineerib „Laste isikuandmed väärivad erilist kaitset, kuna lapsed ei pruugi olla piisavalt teadlikud asjaomastest ohtudest, tagajärgedest ja kaitsemeetmetest ning oma õigustest seoses isikuandmete töötlemisega. Niisugune eriline kaitse peaks eelkõige rakenduma laste isikuandmete kasutamisel turunduse eesmärgil või isiku või kasutaja profiili loomiseks ja laste isikuandmete kogumisel otse lastele pakutavate teenuste kasutamise puhul. Vanemliku vastutuse kandja nõusolekut ei peaks olema vaja seoses lapsele otse pakutavate ennetavate või nõustamisteenustega.“⁷⁷ Taoline laste õiguste erikohtlemise ja erikaitse vajaduse defineerimine ning tunnistamine on väga oluline Euroopa Liidus terviklikuna LÕK täitmiseks ja liikmesriikide ühetaolise laste õiguste kaitsmise tõlgendamiseks. Internet on muutunud ja muutub iga päevaga aina enam kättesaadavaks lastele ja noortele ning interneti kasutamise populaarsuse tõusust tulenevalt on vajalik, et seadused oleks vajadustega võrdsel tasemel või sammu võrra ees.

⁷⁴ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, põhjenduspunkt nr 38

⁷⁵ Better Internet for Kids, The general data protection regulation and children's rights: questions and answers for legislator, DPAs, industry, education, stakeholders and civil society, Roundtable report 23. june 2017, Brussel, lk 11

⁷⁶ Krivokapic, D. Adamovic, J. (2016) Impact of General data protection regulation on children's rights in digital environment. -*Annals FLB- Belgrade law review*, no 3, 205-220, lk 208

⁷⁷ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, põhjenduspunkt nr 38

Karolina Mojzesowicz toob välja oma seisukoha, et uusi reegleid (sh lastele) on vaja kolmel peamisel põhjusel: direktiiv 95/46/EC ei arvesta tehnoloogilise arengu ja globaliseerumisega, fundamentaalne õigus andmete kaitsele kirjutati põhiõiguslikuks eesmärgis Lissaboni lepinguga ning kolmanda põhjusena on välja toodud see, et siseriiklikud õigusaktid on killustunud.⁷⁸ Ühtse ja ajakohase regulatsiooni väljatöötamine on kõikide osapoolte jaoks oluline edasiminekuks. Uus regulatsioon on suur edasiminekuks, kuid täna on oluline analüüsida selle kitsaskohti ning edasi arendada ja täiendada rakendamist.

Andmekaitse määrus käsitleb laste õigusi nii otseselt kui ka kaudselt. Millises mahus ja kuidas loodud õigusnormid laste õigusi kaitsevad sõltub suure osas kuidas osapooled tõlgendavad ja rakendavad loodud reegleid.⁷⁹ Otseselt reguleerivad laste õigusi artiklid 8, 12 ja 40⁸⁰ ja kaudselt artikkel 17⁸¹ ning küll mitte otseselt ega ka kaudselt, kuid siiski ka laste õigustest lähtuvalt on olulised artikkel 25 ja 35.⁸² Kõige olulisem ning enim on tähelepanu saanud artikkel 8, mis reguleerib laste osalust infoühiskonna teenuste tarbijatena ja seab vanuselise piirangu ehk, mis vanusest alates võivad teenuse pakkujad vabalt teenust pakkuda lastele ning vastavalt mis vanuses lastele on teenuse tarbimine lubatud⁸³. Olulisel kohal on lisaks artikkel 8 kõrval põhjenduspunkt 65, mis sätestab lastele eritingimustel meetme „õigus olla unustatud“ kasutamiseks. See meede võimaldab lastel taotleda enda sotsiaalmeedias ja internetis oleva informatsiooni kergematel tingimustel kustutamist. „Õigus olla unustatud“ ei ole iseenesest uus meede⁸⁴, kuid esmakordne on selle meetme lihtsustatud ja kergendatud rakendamine lastele.

Hoolimata mitmetest probleemidest ja kitsaskohtadest uues määruses on tänuväärne, et seadustesse on sisse kirjutatud ja tunnustatud laste õiguste kaitsmine.⁸⁵ Erinevad uuringud ja statistika näitab, et

⁷⁸ BIK Roundtable report (2016), *supra nota* 75, lk 8

⁷⁹ *Ibid.*,

⁸⁰ *Ibid.*, lk 3

⁸¹ *Ibid.*,

⁸² *Ibid.*,

⁸³ *Ibid.*,

⁸⁴ Euroopa Liidu kohtu Kohtuasi C-131/12 Google Spain SL, Google Inc. *versus* Agencia de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González

⁸⁵ Krivokapic, D. Adamovic, J. (2016), *supra nota* 76, lk 205-220

lapsed on igapäevaselt kiirelt kasvav interneti kasutatav sihtrühm ning tulenevalt rahvusvahelisest laste õiguste konventsioonist vajavad nende õigused erikohtlemist ja seetõttu on oluline, et seadused jõuaks järele reaalsele vajadusele seoses laste turvalise interneti kasutamisega ning privaatsusõiguse tagamiseks. Erinevad huvitatud osapooled nagu ettevõtjad, laste õiguste spetsialistid, õigusteadlased, lapsevanemad ja riiklikud institutsioonid vaidlevad määruks toodud uue õigusraamistiku puuduste ja eeliste üle, kuid oluline samm on tehtud ainuüksi raamistiku loomise läbi. See omakorda annab aluse seaduse täiendamiseks ja parendamiseks. Täna ulatub keskmise inimese interneti ajaloo „digitaalne jalajälg“ aega, kui inimene oli 10 kuni 15 aastane, kuid praegune generatsioon kasvab maailmas, kus digitaalne jalajälg saab alguse juba kahe kuni kolme aastasel.⁸⁶ Ühelt poolt on keeruline luua täiuslik õiguslik raamistik ainuüksi seetõttu, et „sündinud internetis“ generatsioon ei ole veel täisealiseks sirgunud ning vajadused, probleemid ja võimalikud lahendused on kõige efektiivsem luua praktika baasil. Tänapäevane õigusloome laste õiguste tagamisel internetis baseerub peamiselt oletustel, mis ning miks võib tulevikus oluliseks ja vajalikuks kujuneda.

2.1. Otse lastele kohalduvad normid

Euroopa Liidu andmekaitsemäärus kehtestab mitmeid erinevaid otsekohalduvaid õigusnorme. Otsekohalduvad normid on sisuliselt need innovatiivsed sätted andmekaitse määruks, mis toovad sisse vajaduse erilist tähelepanu kaitse tagamist lastele seoses interneti kasutamisega ja enda andmete kaitsmisega. Otsekohalduvateks peamisteks õigusnormideks on artikkel 8, 12 ja 40 ning põhjenduspunktid 38, 58 ja 65.⁸⁷ Põhjendus punktidest on olulisem punkt nr 38, mis sõnastab otseselt vajaduse kaitsta lapsi ning suhtuda nendega seotud küsimustesse erilise tähelepanuga. Ühelt poolt loovad põhjenduspunktid aluse laste õiguste tagamiseks ning otsesed seadusesätted annavad konkreetse õigusliku käsitluse. Mõlemad pooled on teineteisest sõltuvad ning sisult sarnanevad, eesmärgilt erinevad kuid teineteist toetavad.

⁸⁶ Steinberg, S. B. (2017) *Supra nota 53*

⁸⁷ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota 8*

Kolm peamist otseselt lapsi puudutavat põhjenduspunkti on punkt nr 38, mis otseselt viitab vajadusele lapsi erilisel kaitsta, punkt nr 58, mis toob välja vajaduse, et laps peab arusaama, miks, kuidas ja mille jaoks tema andmeid kogutakse teenuse kasutamisel ning seda lastele arusaadavas keeles ja lihtsalt mõistetavalt, ning punkt nr 65, mis sätestab lapsele eritingimused „õigus olla unustatud“ meetme kasutamiseks. Põhjenduspunktid selgitavad lahti ning sisustavad artiklites sätestatud, mis otseselt kehtestavad reeglid ja tingimused laste õiguste kaitseks internetiteenuste tarbimisel. Lapsi puudutavad artiklid on artikkel 8, mis reguleerib millistel tingimustel ja mis vanusest alates võib laps kasutada interneti teenuseid, artikkel 12 lg 1 sätestab reeglid info edastamiseks ning teabe selguse osas, kui andmesubjekt on laps ning artikkel 40, mis reguleerib toimimisjuhendeid, mida vastutavad osapooled peavad ja saavad kehtestada seaduse rakendamiseks.⁸⁸ Oluline on andmekaitse määruse artikkel 6, mis reguleerib isikuandmete töötlemise seaduslikkust.⁸⁹ Isikuandmete töötlemine on seaduslik vaid juhul, kui artiklis 6 lg 1 sätestatud tingimused on täidetud töötlemiseks vajalikus määras.⁹⁰ Täpsustavalt laste kohta sätestab määrus artiklis 6 lg 1 punkt f: “isikuandmete töötlemine on vajalik vastutava töötleja või kolmanda isiku õigustatud huvi korral, välja arvatud juhul, kui sellise huvi kaaluvad üles andmesubjekti huvid või põhiõigused ja -vabadused, mille nimel tuleb kaitsta isikuandmeid, eriti juhul kui andmesubjekt on laps.”⁹¹ Teisisõnu ei ole isikuandmete töötlemine tava nõuetest tulenevalt seaduslik, kui andmesubjekt on laps ning seetõttu on antud andmesubjekti informatsiooni töötlemiseks ja infoühiskonnas osalemiseks loodud erimeetmed ja reeglid.⁹²

Põhjendus punktidest võib baaspunktiks lugeda punkt nr 38, mis loob kogu määruses ja õiguslikus raamistikus aluse laste eriliseks kohtlemiseks ning nende õiguste tugevamaks kaitseks ja sisustab artiklites 6 ja 8 sätestatu. Euroopa Liidu andmekaitse määrus põhjenduspunkt nr 38: „Laste isikuandmed väärivad erilist kaitset, kuna lapsed ei pruugi olla piisavalt teadlikud asjaomastest ohtudest, tagajärgedest ja kaitsemeetmetest ning oma õigustest seoses isikuandmete töötlemisega.“⁹³ Käesolev punkt loob kogu määruse ulatuses ja riiklikes seadustes aluse laste õiguste eriliseks kaitseks internetis ja virtuaalsete teenuste tarbimisel. Laste erilise kaitse vajadus ja kohustus tuleneb LÕK-ist.

⁸⁸ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota 8*

⁸⁹ *Ibid.*,

⁹⁰ *Ibid.*,

⁹¹ *Ibid.*,

⁹² Houser, K. A., Voss, W. G. (2018) GDPR: the end of the Google and Facebook or a new paradigm in data privacy? – Richmond journal of law & technology. Vol 25, no 1, p 77

⁹³ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota 8*

Uue määruse väljatöötamiseni ei olnud Euroopa Liidus kehtivad seadused kooskõlas Laste õiguste konventsiooniga, mis tähendab, et andmekaitse valdkonnas ei olnud tagatud antud konventsiooni täitmine. Põhjenduspunkti sisulise poole pealt on oluline, et eriline kaitse oleks rakendatud turunduslikul eesmärgil kogutud andmete puhul ja kasutaja profiili loomise läbi.⁹⁴ Lisaks deklareerib punkt, et otse lastele suunatud ennetus ja nõustamisteenuse puhul ei tohiks olla vajalik vanemlik nõusolek.⁹⁵ Antud alusele tuginedes on ülejäänud nii otseselt kui ka kaudselt lapsi puudutavad normid üles ehitatud ja rajatud.

Suuremat tähelepanu uue andmekaitse määruse laste õiguste tagamisel on saanud artikkel 8: „Tingimused, mida kohaldatakse lapse nõusolekule seoses infoühiskonna teenustega.

3. Kui kohaldatakse artikli 6 lõike 1 punkti a seoses infoühiskonna teenuste pakkumisega otse lapsele, on lapse isikuandmete töötlemine seaduslik ainult juhul kui laps on vähemalt 16-aastane. Kui laps on noorem kui 16-aastane, on selline isikuandmete töötlemine seaduslik üksnes sellisel juhul ja sellises ulatuses, kui selleks on sellise nõusoleku või loa andnud isik, kellel on lapse suhtes vanemlik vastutus.

Liikmesriigid võivad seadusega sätestada madalama asjaomase vanuse, tingimusel et selline madalam vanus ei ole vähem kui 13 aastat.

2. Vastutav töötleja teeb kättesaadavat tehnoloogiat arvesse võttes mõistlikud jõupingutused selleks, et kontrollida sellistel juhtudel, et nõusoleku või loa on andnud isik, kellel on lapse suhtes vanemlik vastutus.

3. Lõige 1 ei mõjuta liikmesriikide üldist lepinguõigust, näiteks õigusnorme, mis käsitlevad lapsega seotud lepingu kehtivust, koostamist ja mõju.”⁹⁶

Artikkel 8 on laste õiguste kontekstis saanud kõige suuremat tähelepanu. Oluline on ühelt poolt, et vanuseline piirang teenuse osutamisel ja tarbimisel, kui tarbija on laps, on seatud, kuid regulatsioonis

⁹⁴ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota 8*

⁹⁵ *Ibid.*,

⁹⁶ *Ibid.*,

toodud vanusevahemik tekitab erinevaid arvamusi ja kriitikat.⁹⁷ COPPA⁹⁸ ehk laste online privaatsus kaitse akt on Ameerika Ühendriikide laste privaatsuse õiguse tagamiseks vastu võetud regulatsioon. Antud aktis on seatud sarnaselt EL Andmekaitse määrusele vanusepiirang internetiteenuste kasutamisel ning seal on selleks märgitud 13 eluaastat.⁹⁹

Euroopa Liidus toodi andmekaitse määrusesse sisse vanuseline piirang artiklis 8, kuid läbirääkimiste faasis ei suudetud jõuda ühise kokkuleppeni, kuna riigiti kehtivad erinevad siseregulatsioonid. Seetõttu võeti vastu määrus, milles vanuseline piirangu seadmisel anti riikidele teatud iseseisvus. Internetiteenuste kasutamisel kehtib uues määruses regulatsioon, mis kehtestab, et lapsed võivad iseseisvalt internetiteenuseid kasutada alates 16. eluaastast ja riigid võivad seda piirmäära madalamaks langetada, kuid mitte madalamaks kui 13. eluaastat.¹⁰⁰ Taoline lai vanusevahemik tekitab segadust ja kriitikat mitmest küljest. Ühelt poolt on ettevõtjatel keeruline täita regulatsiooni ning see on väga ressursimahukas, kuna igas Euroopa Liidu liikmesriigis teenust pakkudes peab ettevõtja lähtuma siseriiklikust regulatsioonist. See omakorda võib vähendada ettevõtjate huvi teenust osutada ning diskrimineerida lapsi koduriigi regulatsioonidest tulenevalt. Lastel on erinev ligipääs teenustele sõltuvalt sellest, millises riigis nad elavad, mis omakorda tekitab ebavõrdse arengu võimaluste osas.¹⁰¹ Ettevõtjate ja spetsialistide hulgas on tekitanud antud regulatsioon lisaks veel küsimusi tekitanud rakendatava õiguse aspekt. Rahvusvahelisest eraõigusest tulenevalt on tõstatatud küsimus, millal ja mis tingimustel millist õigust rakendada?¹⁰²

Laste õiguste tagamise vaatenurgast vajab eraldi analüüsi vanemlik nõusolek internetiteenuste tarbimisel, mille kehtestab määruse artikkel 8 punkt 1. Kui laps on alla 16-aastane või sõltuvalt siseriiklikust regulatsioonist mitte noorem kui 13-aastane, võib ta internetiteenuseid tarbida vaid vanemliku nõusoleku olemasolul.¹⁰³ Vanemliku nõusoleku reegli rakendamine on tekitanud mitmeid

⁹⁷ McLaughlin, S. (2018) Ireland: A brief overview of the Implementation of the GDPR. –European Data Protection Law review. Vol 4, p 227-234

⁹⁸ COPPA- Children Online Privacy Protection Act

⁹⁹ BIK roundtable report (2017), *supra nota* 75, lk 14

¹⁰⁰ Kobylanska, A., Lewoszewski, M. (2017) Poland: a brief overview concerning the implementation of the GDPR. – *European Data Protection Law review*. Vol 3, p 510

¹⁰¹ Bik roundtable report (2017), *supra nota* 75, lk 9

¹⁰² *Ibid.*, lk 9

¹⁰³ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, artikkel 8 p 1

erinevaid küsimusi. Näiteks: kuidas vanemliku nõusoleku nõuet rakendada (sh millised isikutuvastus meetmeid kasutada) ja kuidas tagada, et vanemlik nõusolek on antud korrektselt (see tähendab vanem esitab vale vanuse)?¹⁰⁴ Vanemliku nõusoleku puhul on väga levinud vanuse väär märkimine. See on ka põhjus, mis sotsiaalmeedias jääb silma hulk noori internetikasutajaid, kelle vanus tegelikult ei luba antud suhtlusplatvormi kasutada. See omakorda aga tekitab probleeme, mis tekitab lastele veel suure ohu ja paneb nende turvalisuse suurema riski alla. Vanuse väär märkimise tulemusena saavad lapsed tihti ligi sisule, mis ei ole nende eale kohane ning nad on pandud põhjendamatult suuremasse ohtu seoses internetiteenuste kasutamisega.

Isikuandmete kaitse üldmääruse artikkel 40 sätestab erinevate toimetamisjuhendite loomise reeglistiku. „Vastutavad töötajate ja volitatud töötajate kategooriaid esindavad ühendused ja muud organid võivad koostada toimetamisjuhendeid või muuta või laiendada neid toimetamisjuhendeid, et täpsustada käesoleva määruse kohaldamist seoses järgmisega: Laste teavitamine ja kaitsmine ning lapse suhtes vanemliku vastutusega isiku nõusoleku saamise viisi“.¹⁰⁵ Suureks puuduseks vanusepiirangu kehtestamisel ja vanemliku nõusoleku saamise kohustuse sisseviimisel on puudulikud isikutuvastamise meetmed. Teisisõnu ei ole üheselt heaks kiidetud ja leitud rakendatavat meetet, mis aitaks tuvastada internetikasutaja vanust või vanemliku nõusoleku andmise korral isiku tuvastamist. Tavaelus on lihtne lastega seotud piirangute puhul tõendada isiku vanust isikut tõendava dokumendi alusel ja ka vanemliku eestkoste õiguse olemasolu. Internetiteenuste puhul on isikutuvastus reguleerimata ehk puudub ühtne kõigile üheselt mõistetav ja kasutatav isikutuvastus meede.¹⁰⁶

Artikkel 40 annab õiguse vastutavatel osapooltel töötada välja iseseisvad toimetamisjuhendid, mis sisuliselt peaksid reguleerima andmetöötluseks lapsi puudutava informatsiooni töötlemisel vajalike vanusepiirangutest täitmiseks ning vanemliku nõusoleku saamiseks.¹⁰⁷ Toimetamisjuhendite väljatöötamine on väga oluline, kuid see omakorda killustab süsteemi erinevate liikmesriikide vahel, kui riigiti kehtivad erinevad isikutuvastus meetmed. Samuti on see ettevõtjatele ressursimahukas töötada välja individuaalsed ja eraldiseisvad tuvastus meetmed. Kokkulepete saavutamine paljude osapoolte vahel on keerukas, kuid praktikas on artikli 8 täitmiseks kõige mõistlikum välja töötada ja

¹⁰⁴ BIK roundtable report (2017), *supra nota* 75, lk 10

¹⁰⁵ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, artikkel 40 lg 2

¹⁰⁶ BIK roundtable report, *supra nota* 75, lk 20

¹⁰⁷ *Ibid.*, lk 20

kasutusele võtta ühtne isikutuvastus meede, mis on implementeeritav erinevatele platvormidele ja teenustele. Isikutuvastus meetme väljatöötamisel peab silmas pidama, et kasutusele võetav meetodika ei läheks vastuollu teiste oluliste andmekaitse küsimuste ja reeglitega. Lisaks on oluline, et vanusepiirangu kontrolli ja täitmise protsessis ei kogutaks liigselt andmeid ning see oleks võimetekohane kasutada lapsele.¹⁰⁸ Vanuseline piirang, selle täitmise rakendamine ja erinevad rakendusmeetmed võivad väga kergelt minna vastuollu teiste oluliste andmekaitse reeglitega. Järgnevatel aastatel on oluline välja selgitada, kuidas leida tasakaalukas meede, mis arvestab võimalikult palju inimeste privaatsusega seda samal ajal tagades.

Põhjenduspunkt nr 58 kirjeldab lahti vajaduse ja põhjuse läbipaistvuse printsiibi täitmiseks tulenevalt laste õiguste aspektist: „Kuna lapsed väärivad erilist kaitset, peaks laste isikuandmete töötlemisel kogu teave olema ja suhtlemine toimuma selges ja lihtsas keeles, mis on lapsele kergesti arusaadav.“¹⁰⁹ Läbipaistvuse põhimõtte kohaselt peab olema teenuse osutaja ja andmekoguja poolt esitatud informatsioon andmesubjektile arusaadav ja lihtne.¹¹⁰ Kui täiskasvanud teovõimelise andmesubjekti puhul on edastatava informatsiooni lihtsus suhteline ja üldjuhul lihtsamini mõistetav siis laste puhul on erilahendused väga olulised. Peamiselt seetõttu, et isegi täiskasvanud inimesel on tihti keeruline mõista ja tõlgendada keerulisi juriidilisi termineid ja pikki tekste. Lastele arusaadavalt nende õigusi väljendada ja nõusolekut küsida on suur edasimineku terves õigusraamistikus. On mõistetav, et lastele edastatav informatsioon peab olema selge ja neile mõistetav.¹¹¹

Andmekaitsemääruse läbipaistvuse printsiibi täitmisele keskendub artikkel 12, mille peamine eesmärk on reguleerida korda kuidas peaks olema andmesubjekt teavitatud andmete kogumisest ja kuidas teostatakse andmesubjekti õigusi antud printsiibi täitmisel.¹¹² „Vastutav töötleja võtab asjakohased meetmed, et esitada andmesubjektile artiklites 13 ja 14 osutatud teave ning teavitada teda artiklite 15–22 ja 34 kohaselt isikuandmete töötlemisest kokkuvõtlikult, selgelt, arusaadavalt ning lihtsalt kättesaadavas vormis, kasutades selget ja lihtsat keelt, eelkõige konkreetselt lapsele suunatud

¹⁰⁸ BIK roundtable report, *supra nota* 75, lk 18

¹⁰⁹ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, põhjenduspunkt nr 58

¹¹⁰ *Ibid.*, põhjenduspunkt nr 58

¹¹¹ Macenaite, M.(2017) From universal towards child-specific protection of the right to privacy online: Dilemmas in the Eu General Data Protection Regulation. -New media & society, vol 19(5), lk 771

¹¹² Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, artikkel 12

teabe korral.”¹¹³ Enne uut andmekaitse määrust ja vastavat lisaklauslit olid teavitused väga pikad ja keerulised ning juriidilise iseloomuga. Uue määruse kehtima hakkamisega pöörasid ettevõtjad, kes internetipõhiseid teenuseid pakuvad, suuremat tähelepanu teavitustele ja lepingu tingimustele, mida teenuse tarbijatele edastati. Teavitused on üldjuhul tänaseks läinud üle selgetele ning lihtsasti mõistetavate kirjeldustele. Lastele suunatud teenuste ja teabe puhul on oluline selge ja arusaadav teabe esitus, kuna eelnevalt kehtinud reeglite põhjal ei saanud alati ka täisealised teenuse tarbijad aru, milliseid andmeid, millises mahus ja miks kogutakse ning kuidas neid kasutatakse ning säilitatakse.

Euroopa Liidu komisjoni ümarlaud laste turvalise interneti kasutuse andmekaitse määruse raportis¹¹⁴ on välja toonud, et selge ja arusaadav informatsioon andmete kogumise ja töötlemise kohta on äärmiselt vajalik kui andmesubjektiks on laps.¹¹⁵ Oluline on muudatus juba seetõttu, et lapsed on võimelised oma õigusi kaitsma vaid juhul kui nad on teadlikud oma õigustest ja võimalustest oma õiguste tagamiseks.¹¹⁶ Taolise selgelt sõnastatud normi sisseviimine andmekaitse regulatsiooni on oluline muudatus, kuid küsimusi tõstatab taaskord regulatsiooni implementeerimine.¹¹⁷ Ümarlaura raporti autorid viitavad, et praktiliste rakendusmeetmete väljatöötamisel oleks mõistlik kasutada laste enda osalust väljatöötamise protsessis.¹¹⁸ Oluline on, et lastele esitatud informatsioon andmete kogumise ja töötlemise kohta oleks just konkreetsele sihtrühmale mõistetav ning seda võib saavutada nii visuaalse kui ka tekstilise mitmekihilise info edastamise meetodikaga.¹¹⁹ Laste enda osalus meetodika väljatöötamisel nii koostamise kui ka testimis faasis aitab kindlustada, et meetodikad andmetöötlust puudutava informatsiooni edastamisel lastele oleks õigused ja informatsioon lastele ning ka lastevanematele arusaadav.¹²⁰ Läbipaistvuse printsiibi kohaldamisel on lastevanemate arusaadavus oluline selleks, et esmane informatsiooni tõlgendaja lapsele on vanem ning selleks, et vanem saaks oma parimatest teadmistest lähtuvalt lapsele informatsiooni tõlgendada ja teda nõustada peab veenduma eelkõige selles, et talle endale on teenusepakkuja poolt edastatud informatsioon

¹¹³ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, artikkel 12 lg 1

¹¹⁴ BIK roundtable report (2017), *supra nota* 75, lk 12

¹¹⁵ *Ibid.*, lk 12

¹¹⁶ *Ibid.*, lk 12

¹¹⁷ *Ibid.*, lk 12

¹¹⁸ *Ibid.*, lk 12

¹¹⁹ *Ibid.*, lk 12

¹²⁰ *Ibid.*, lk 12

mõistetav ja arusaadav.¹²¹ Vastav töörihm on viidanud, et juriidilise keele asemel on mõistlik kasutada lapsekeskset keelt.¹²²

Peamine küsimus seoses läbipaistvuse põhimõttega ning selle rakendamisel lastele teabe esitamisel seisneb järelevalves. Kuidas järelvalveasutused viivad ellu ja tagavad läbipaistvuse põhimõtte jõustamist?¹²³ Täna on uus andmekaitse määrus kehtinud juba mõnda aega ning võib väita, et osaliselt on infoühiskonna teenusepakkujad samm-sammult üleläänud selgematele ja arusaadavamatele teavitustele ja info edastusele. Lastele pakutavate teenuste osas on püütud teha märkimisväärseid edusamme püüdes pakkuda just neile arusaadavas sõnastuses ja visuaalis teavet, millist informatsiooni nende kohta kogutakse, kuidas ja miks seda töödeldakse ning millised on nende õigused.

Suuremas jaos on läbipaistvuse põhimõtet reguleerivad sätted, nii artikkel 12 kui ka põhjenduspunkt 58, suunatud lastega seotud andmete kogumise, töötlemise ja kasutamise reguleerimisega. Laste privaatsusõiguse tagamisel on suur roll läbipaistvuse põhimõtte ja selle rakendamisel, sest antud normid loovad läbipaistva andmetöötluse, mis aitab lapsel paremini mõista sotsiaalmeedia kasutamisel kaasnevaid ohte ja probleeme. Andmete kogumise läbipaistvamaks muutmise läbi ja lastele arusaadavasse keelde panemine juhib inimeste tähelepanu kaasnevatele kohustustele ja õigustele ning seeläbi parandab inimeste teadlikkust oma privaatsusõiguse tagamise õigustest.

Määruse põhjenduspunkt nr 65 ja artikkel 17 on olemuselt sissetöötatud meetmed, kuid neid teeb uudseks lisaklausel, mis annab eritingimuse lapsele, kes kasutab internetiteenuseid sealhulgas sotsiaalmeediat.¹²⁴ „Õigus olla unustatud“ on andmekaitse valdkonnas kehtiv meede juba aastaid ning sellele tuginedes on Euroopa Liidu Kohus arutanud mitmeid kaasuseid.¹²⁵ Sellest tulenevalt on antud meede oma olemuselt ka saanud selgituse kohtu tasemel ning rakendamise metoodika, millistel tingimustel ja kuidas seda rakendada saab. Uudne on selle lihtsustamise võimalus lapsena antud

¹²¹ BIK roundtable report (2017), *supra nota* 75, lk 12

¹²² Artikli 29 töörihm, suunised määruse 2016/679 kohase läbipaistvuse kohta 29. november 2017, lk 10
https://www.aki.ee/sites/www.aki.ee/files/elfinder/article_files/Suunised%20m%C3%A4%C3%A4ruse%202016679%20kohase%20%C3%A4bipaistvuse%20kohta.pdf (05.03.2019)

¹²³ BIK roundtable report (2017), *supra nota* 75, lk 12

¹²⁴ McGoldrick, D. (2013) Developments in the right to be forgotten. -Human Rights Law review, vol 13:4, p 763

¹²⁵ *Ibid.*, p 766

nõusolekute ja lubade korral. Põhjenduspunktis on sätestatud „kõnealune õigus on asjakohane eelkõige siis, kui andmesubjekt andis nõusoleku lapsena, olemata täielikult teadlik töötlemisega kaasnevatest ohtudest, ja hiljem soovib need isikuandmed eelkõige internetist kustutada. Andmesubjektil peaks olema võimalik seda õigust kasutada, vaatamata sellele, et ta ei ole enam laps.“¹²⁶ Isikule on loodud vabadus taotleda enda unustamist internetis hoolimata oma hetkevanusest. Võimalus olla unustatud nii selle informatsiooni suhtes, mida on vanemad ja teised isikud postitanud sotsiaalmeediasse kui ka teistele interneti platvormidele, kui ka selle informatsiooni osas, mida isik ise on enda kohta jaganud teadmatusel või muul põhjusel, on tagasiulatav meede kaitsmaks lapsi tulevikus.¹²⁷ Võimalus isiklikult luua ja üles ehitada täiskasvanueas virtuaalne identiteet on väga oluline tagamaks väärikus ja iseseisvus „sündinud online“ generatsioonile. Millist mõju omavad ja milline on antud võimaluse tagajärg on hetkel keeruline hinnata, kuna antud meede ei ole saanud praktikas täna veel laialdast kasutust ning järeldusi on raske teha. Meetme ajakohasuse ja piisavuse hindamiseks saab hinnangut anda tuginedes analüüsidest eelnevatele praktikatele, kus antud meetme rakendamist on kasutatud tavalises korras (st mitte lastele loodud eritingimustel).

„Õigus olla unustatud“ andmekaitse meetmena ei ole oma sisult uudne ja innovaatiline. Andmekaitse määruse artikkel 17 sätestab antud meetme kasutamist ja rakendamise. Artiklis endas on märgitud, et andmete kasutamine ja edasine hoiustamine tuleb vastutaval töötlejal lõpetada koheselt ning kustutada kui andmesubjekt on seda taotlenud sättes märgitud tingimustel.¹²⁸ 2014 aastal võttis Euroopa Liidu Kohus vastu otsuse kohtuasjas C-131/12 Google vs Gonzales¹²⁹ ning antud lahend tõi peamiselt Euroopa Liidu tasandil sisse mõiste „õigus olla unustatud“.¹³⁰ Antud kohtulahend on andmekaitse seisukohalt märgilise tähendusega ning loodud pretsedenti on kasutanud väga paljud Euroopa Liidu kodanikud, kuid sellega on kaasnenud ka laiem debatt ning arutelu.¹³¹ Artikkel 17 lg 1 punkt f¹³² täiendavalt annab eriõiguse antud meetme kasutamiseks lastele või täiskasvanutele, kes taotleavad enda

¹²⁶ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, põhjenduspunkt nr 65

¹²⁷ Bennett, S. C. (2012) The right to be forgotten: reconciling EU and US perspectives. Berkeley journal of international law. Vol 30, 161-195

¹²⁸ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8., artikkel 17

¹²⁹ Euroopa Liidu kohtu Kohtuasi C-131/12 Google Spain SL, Google Inc. versus Agencia de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González

¹³⁰ Carter, E. L. (2013) Argentina's right to be forgotten. -Emory international law review, vol 27, 23-39

¹³¹ Cook, L. (2015) The right to be forgotten: a step in the right direction for cyberspace law and policy. -Journal of law, technology and the internet, Vol 6, 121-132

¹³² Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, artikkel 17

kustutamist internetist alaealisena postitatud informatsiooni osas. Säte ise ei too detailidena implementatsiooni regulatsiooni ning viitab artiklile 8, kuid põhjenduspunktis number 65 on pikemalt lahti kirjeldatud sätte rakendamine ja peamine põhimõtte selle rakendamisel.

Parem internet lastele ümarlaua raport (edaspidi BIK ümarlaua raport), mis keskendub andmekaitse määruses toodud laste õigustele, toob välja, et antud säte on praktilise ja olulise väärtusega vaid juhul, kui see on arusaadav lastele.¹³³ Teisisõnu antud sätestest on lastele kasu, kui lapsed on teadlikud antud õiguse olemusest ja kehtivusest ning lisaks on nad teadlikud milliseid andmeid ettevõtted nende kohta hoiustavad ja töötlevad.¹³⁴ Teadlikkus, milliseid andmeid kogutakse, hoitakse või muul viisil töödeldakse, on väga oluline oma õiguste kaitsmiseks. Osaliselt on see andmesubjektile mõistetav eriti juhtudel, kui tegemist on nii öelda „antud andmed“ ehk andmesubjekt on ise nõusoleku andnud või informatsiooni interneti laadinud kasutades internetipõhiseid teenuseid¹³⁵, kuid osad andmed, mida andmesubjekti kohta omatakse ja töödeldakse on andmesubjektil keerulisem mõista.¹³⁶

Paljude spetsialistide aruteludes jookseb ühtse liinina „õigus olla unustatud“ kriitika. Lapse seisukohast annab antud meede isikule vabaduse ise luua oma virtuaalne identiteet ning vähendab võimalust, et lapsevanema poolt jagatud informatsioon omab negatiivset tagajärge isiku täisealises elus. Peamine küsimus, mis antud kontekstis tõstatatud on, seisneb selles kuidas tagada tasakaal kahe erineva õiguse vahel - „õigus olla unustatud“ ja eneseväljendusvabadus. Teisisõnu enda kustutamisega internetist puudutab see paljusid isikuid, kes informatsiooni jaganud on ning sellest tulenevalt rikutakse isiku eneseväljendusvabadust.¹³⁷ Tasakaalupunkti kahe erineva õiguse vahel on raske leida. Teatud vaatenurgast ei ole need kaks õigust teineteisega vastuolus vaid neid saab käsitleda ka kui teineteisest sõltuvaid ja teineteist täiustavaid õiguseid. Sõnavabadus ja eneseväljendusvabadus eksisteerivad osaliselt selleks, et kaitsta isikute õigust vabale eneseteostusele ja enesetäiendamisele ning sellest aspektist on lastele eraldi suunatult „õigus olla unustatud“ vajalik.¹³⁸ Unustamise võimalikkus annab aluse lapse seisukohast õigusele vabale eneseteostusele, kuna vanemate poolt ja

¹³³ BIK roundtable report (2017), *supra nota* 75, lk 12

¹³⁴ *Ibid.*, lk 12

¹³⁵ *Ibid.*,

¹³⁶ *Ibid.*,

¹³⁷ Royston, S. W. (2016) The right to be forgotten: comparing U.S. and European approaches. -St. Mary's law journal. Vol 48, 253-276

¹³⁸ Li-Reilly, Y. (2017), *supra nota* 43, lk 661-675

teiste isikute poolt jagatud sisu kustutamine loob teatud „puhta lehe“ olukorra ning laps saab vabalt eelneva informatsioonita arendada oma virtuaalset identiteeti. Teisalt on oluline, et väärtused, mida peab inimene oluliseks ja endale omaseks 14-aastaselt ei ole alati samasugused kakskümmend aastat hiljem. Noorena katsetab inimene rohkem piire ja otsib oma tõelist identiteeti ning see on ka põhjus, miks on laste suhtes erikohtlemise rakendamine „õigus olla unustatud“ meetme kasutamisel vajalik.¹³⁹

„Õigus olla unustatud“ ei ole vaid Euroopa Liidus kasutusel olev meede andmekaitse regulatsioonides. Ameerika Ühendriikide näitel on jõutud aruteluni, et antud meede peaks olema laste suhtes kasutusel eriti kui see puudutab lastega seotud kriminaalse taustaga informatsiooni¹⁴⁰ ja samasisulised on antud meetme kasutamisega seotud arutelud ka Euroopas ning mujal maailmas. Oluline on leida tasakaal meetme rakendamisel, kuna on mõisteta vajadus, et inimene saaks kustutada andmeid, mille ta on lisanud lapsena aga antud meede ei tohiks takistada ajakirjandusliku arhiveerimist.¹⁴¹

2.2. Kaudselt lastele kohalduvad normid

Andmekaitse määrus on terviklikuna kohalduv lastele ning sätestatud regulatsioonid ja reeglid kehtivad täielikult sõltumata andmesubjekti vanusest või erivajadustest. Laste õiguste konventsiooni täitmiseks ning laste õiguste paremaks tagamiseks on uues määruses mitmeid otse lastele kohalduvaid sätteid. Need on üles ehitatud ja loodud spetsiaalselt laste õiguste kaitseks. Lisaks on laste turvalise interneti kasutamise ja privaatsusõiguse tagamiseks mitmed kaudselt kohalduvaid sätteid. Oma olemuselt on kogu määrus ja selles toodud otsekohaldatavad sätted ja kaudselt kohalduvad sätted võrdväärse tähtsusega. Laste privaatsusõiguse vaatenurgast on mõned kaudselt kohalduvad sätted olulised eraldi välja tuua ja analüüsida. Peamiselt on need sätted täiendavateks instrumentideks otsekohalduvatele sätetele.

¹³⁹ Li-Reilly, Y. (2017), *supra nota* 43 lk 661-675

¹⁴⁰ Gajda, A. (2018) Privacy, Press, and the right to be forgotten in the United States. -*Washington law review*, no 93, p 250-251

¹⁴¹ *Ibid.*, p 258

Automatiseeritud isikuandmete töötlemine on saanud uues andmekaitse määruses suurt tähelepanu. Profileerimine ja automatiseeritud andmetöötlus on teenuse pakkujate poolt kasutusel erinevatel eesmärkidel. Peamiselt otseturunduse eesmärgil kuid ka isikustatud reklaami ehk inimesele suunatud reklaam vastavalt tema huvidest lähtuvalt. Andmekaitse määruse põhjenduspunkt number 71 kirjeldab, millistel eesmärkidel, tingimustel ja õiguslikule raamistikule tuginedes võib profiilianalüüsi ja automatiseeritud andmetöötluse tulemusel tehtud otsuseid rakendada.¹⁴² Antud põhjenduspunkti võiks lugeda ka otse lastele kohaldatavaks normiks, kuna selgituse lõpetab otsene viide lastele kohaldamise kohta: „Igal juhul tuleks sellise töötlemise korral kehtestada sobivaid kaitsemeetmeid, mis peaksid hõlmama andmesubjektile konkreetse teabe andmist ja õigust otsesele isiklikule kontaktile, õigust väljendada oma seisukohta, õigust saada selgitust otsuse kohta, mis tehti pärast sellist hindamist ning õigust seda otsust vaidlustada. Selline meede ei tohiks puudutada last.“¹⁴³

Antud põhjenduspunktile tuginedes võib väita, et õigusloome aspektist on peetud oluliseks ja vajalikuks eraldada lapsed automatiseeritud andmetöötluse alusel tehtud otsustest. Lapsed ei peaks olema taolise informatsioonitöötluse andmesubjektid. Eelpoolt toodud põhjenduspunkt number 38 toob välja, et eriline kaitse peaks rakenduma eelkõige laste isikuandmete kasutamisel turunduse eesmärgil¹⁴⁴, kuid artikkel 22, mis reguleerib automatiseeritud töötlemisel põhinevate üksik otsuste tegemist¹⁴⁵, ei maini lapsi.¹⁴⁶ Sisuliselt sätestab antud põhjendus ja artikkel, et laste puhul on keelatud kasutada automatiseeritud infotöötlusel põhinevate otsuste tegemist.¹⁴⁷

Spetsialistid on leidnud artikli 22 analüüsimisel, et profiilianalüüsi ja automatiseeritud infotöötluse tulemusel tehtud otsused on teatud tingimustel lubatud.¹⁴⁸ Otseselt ei anna artikkel 22 laste puhul andmete automatiseeritud töötlemiseks luba, kuid küsimusi on tõstatanud sättes toodud punktid, mis võimaldavad meedet kasutada juhul, kui töötlemiseks on antud selgesõnaline nõusolek, see on sätestatud

¹⁴² Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, pp 71

¹⁴³ *Ibid.*, pp 71

¹⁴⁴ *Ibid.*, pp 38

¹⁴⁵ *Ibid.*, artikkel 22

¹⁴⁶ Bik roundtable report (2017), *supra nota* 75, lk 12

¹⁴⁷ *Ibid.*, lk 12

¹⁴⁸ *Ibid.*, lk 12

liikmesriigi õigusega¹⁴⁹ ning tagatud on andmesubjekti õiguste ja vabaduste ning õigustatud huvide kaitseks¹⁵⁰ või kui otsus on vajalik andmesubjekti ja vastutava töötaja vahelise lepingu sõlmimiseks või täitmiseks.¹⁵¹ Artiklis toodud erandid ja võimalused on tõstatanud mitmeid küsimusi:

- kas seda saab seostada hariduse,
- kriminaalõiguse või
- noorte hooldus pakkumistega?¹⁵²,

Kas profiilianalüüsi koostamine lapsele on siiski lubatud, kui selleks on lapse poolt antud selgesõnaline nõusolek?¹⁵³, kas laps saab anda selleks informeeritud nõusoleku ja kas see sõltub vanusest?¹⁵⁴ Ebaselgus sätte implementeerimisel ja kehtivusel laheneb tõenäoliselt kõige paremini läbi praktika ning eluliste väljakutsete. Profiilianalüüsi ja automatiseeritud andmetöötuse tulemusel tehtud otsused on muutunud tehnoloogia arengu tulemusel lahutamatuks igapäevaelu osaks, mille tulemusena on keeruline lapsi, kes osalevad aina suuremas mahus internetiteenuste kasutajatena, sellest eemale hoida. Sellest tulenevalt peaks õigusraamistikku arendama suunas, mis reguleerib antud meetme kasutamist lapse puhul tema vajadusi ja õiguste kaitset silmas pidades.

Lapsi kaudselt puudutav sätte on lõimitud andmekaitse ja vaikimisi andmekaitse¹⁵⁵ sätte, mis reguleerib andmekaitsega seotud põhimõtet. Praktikas peaks antud meede olema laste õiguste tagamise aspektist märkimisväärne abiline¹⁵⁶, kuid kasumlikkus sõltub sellest, kuidas meedet suudetakse integreerida laste õiguste tagamiseks.¹⁵⁷ Privaatsusõiguse tagamine läbi lõimitud andmekaitse ja vaikimisi andmekaitse sätestab oma sisult põhiliselt seda, et vastutav isikuandmete töötaja arvestab protsessides teaduse ja tehnoloogia arengut kui ka erinevaid isiku andmekaitsega seotud nõudeid ning kasutab andmetöötusel ja analüüsil ning mis tahes muudel protsessidel, asjakohaseid tehnilisi ja korralduslike meetmeid.¹⁵⁸ Antud sätte puhul on oluline seda analüüsida laste

¹⁴⁹ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, artikkel 22 lg 2 p c

¹⁵⁰ *Ibid.*, lg 2 p b

¹⁵¹ *Ibid.*, lg 2 p a

¹⁵² BIK roundtable report (2017), *supra nota* 75, lk 12

¹⁵³ *Ibid.*, lk 12

¹⁵⁴ *Ibid.*,

¹⁵⁵ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, artikkel 25 „*privacy by design and by default*“

¹⁵⁶ BIK Roundtable report (2017), *supra nota* 75, lk 12

¹⁵⁷ *Ibid.*, lk 12

¹⁵⁸ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, artikkel 25

õiguste seisukohalt. Üldisemalt eeldavad nii isikud, kelle andmeid kogutakse ja töödeldakse, kui ka teised puudutatud osapooled, et andmete kogumine ja töötlemine on oma olemuselt üles ehitatud andmekaitse reegleid silmas pidades. Kogutakse täpselt nii palju kui vaja ja töödeldakse andmeid nii palju kui vaja lähtudes määruses sätestatud reeglitest ja osapoolte vahelistest kokkulepetest. Tõstatatud küsimused seoses antud põhimõtte järgimisega laste õiguste kaitse vaatenurgast on kas vaikimisi andmekaitse sätet peaksid arvesse võtma ja kooskõlas olema andmesubjekti vanusega¹⁵⁹ ning on mõistlik eeldada, et tooted ja teenused, näiteks võrku ühendatavad mänguasjad, on disainitud ja üles ehitatud laste õiguste kaitsmist silmas pidades.¹⁶⁰ Eesmärk peaks tulenevalt määrusest olema, et teenused ja tooted on juba algselt üles ehitatud ja disainitud andmekaitse reegleid silmas pidades.¹⁶¹ Laste õigust privaatsusele ja andmekaitsele silmas pidades peaks antud põhimõtet rakendama kõikidele sihtrühma kuuluvatele inimestele suunatud ja neid mõjutavatele teenustele ja andmetöötlusele.

Eelneva põhimõtte implementeerimisel on oluline roll andmekaitse mõju hinnangul.¹⁶² Vastav säte määruses reguleerib, millal on vajalik andmekaitsealane mõjuhindang ning põhjenduspunkt nr 91 toob välja, millised andmetöötlused on käsitletavad kõrge riskina ning vajavad seetõttu andmekaitse mõjuhindangut.¹⁶³ Antud säte ning selle põhjendus ei käsitle eraldiseisvana lapsi ning nende õigusi, kuid põhjenduspunktis on mainitud profiilianalüüsi koostamine.¹⁶⁴ Võttes arvesse, et regulatsioon sätestab, et lapsed vajavad erilist kaitset isikuandmete kaitse valdkonnas, oleks mõistlik kohustada kõiki laste andmetega seotud andmetöötluse juhtumeid hindama ja analüüsima läbi andmekaitsealase mõjuhindangu.¹⁶⁵ Lähtepunkt, kuidas lastele rakendada andmekaitse mõjuhindangut, võiks implementeerida koostöös UNICEF'i poolt valdkonnas tehtud arengutööga.¹⁶⁶ Andmekaitsealane mõjuhindang saab ühelt poolt olla ka tagasiside saamise meede¹⁶⁷, mille kaasabil saab hinnata erinevate andmekaitse määruses sätestatud nõuete implementeerimist ja rakendust.

¹⁵⁹ BIK Roundtable report (2017), *supra nota* 75, lk 13

¹⁶⁰ *Ibid.*, lk 13

¹⁶¹ Artikli 29 töörühm (2017), *supra nota* 122, lk 22

¹⁶² Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, artikkel 35

¹⁶³ BIK roundtable report (2017), *supra nota* 75, lk 13

¹⁶⁴ *Ibid.*, lk 13

¹⁶⁵ *Ibid.*, lk 13

¹⁶⁶ *Ibid.*, lk 13

¹⁶⁷ *Ibid.*, lk 13

3. LASTE PRIVAATSUSÕIGUSE TAGAMINE SOTSIAALMEEDIAS

Laste privaatsust kaitsva õigusraamistiku loomine ning selle rakendamine on pikaajaline protsess ning tänu tehnoloogia kiirele arengule on õigusruumil keeruline sammu pidada ning järele jõuda reaalsele vajadusele. Privaatsusõiguse tagamise puudulikkuse taga seisneb mitu erinevat põhjust: täiskasvanute piiratud teadmised õigustest ja kohustustest, seaduste vähene või puudulik implementeerimine ja õigusraamistiku kohanemine ning järele jõudmine kiiresti muutuva tehnoloogia maailmale. Eelkõige saab oma privaatsuse tagamiseks midagi ära teha inimene ise sõltumata kas tegemist on päris maailmaga või internetis toimuvaga. Lapse privaatsus ja õigus privaatsusele saab alguse vanematest. Millisel määral, kus ja kuidas laps kaasatakse ühiskonda sõltub vanemate valikutest ning nende enda privaatsuse piiridest. Seadusandja roll on määrata ja reguleerida piirid, millal on lapse õigust privaatsusele rikutud ning tema õigusi ja vajadusi on ekspluateeritud. Erinevatest laste õigusi reguleerivatest seadustest ja rahvusvahelistest lepingutest tulenevalt on lapse õiguste peamine tagaja ja vastutaja nende õiguste tagamisel lapsevanem.¹⁶⁸ Õiguslikul raamistikul ja ettevõtjatel ning teistel puudutatud osapooltel on toetav roll.

Seaduste täitmisel on täna suur roll erinevate võimaluste implementeerimisel, mida määrus ja sellega kaasnev endaga kaasa on toonud. Oma roll laste privaatsusõiguse tagamisel on erinevatel osapooltel. Suurima vastutuse on saanud õigustatult lapsevanemad, kuid oluline positsioon on kolmandal sektoril ja seadusandjal, et üles ehitada rakendusmeetmed ja koolitada ning tõsta vanemate teadlikkust, kuidas nii enda kui ka laste privaatsust tagada. Isikuandmete kaitse üldmäärus ja Eesti siseriiklik regulatsioon suunavalt panevad suurema osa kohustusest privaatsuse tagamisel ja andmekaitsele lapsevanemale, kuid praktikas ei suuda vanemad alati täita oma kohustust ning üheks põhjuseks võib pidada

¹⁶⁸ Preston, C. B. (2007) Zoning the internet: a new approach to protecting children online. -Brigham young university law review, 1417-1469

sanktsioonide puudumist. Teisalt on uuringutes viidatud, et vanemate teadmised valdkonnas on puudulikud - näiteks usutakse, et sotsiaalmeedia vanuse piirang on soovituslik mitte kohustuslik reegel.¹⁶⁹ Otseselt ei ole loodud karistuslikku meetet vanemate suhtes, kes kahjustavad lapse privaatsus õigust või muid huve sotsiaalmeedias ja internetis tervikuna. Lastekaitse seadus §7 lg 1 sätestab, et lapsevanem või hooldaja vastutab lapse õiguste ja heaolu tagamise eest ning §7 lg 2 sätestab, et riigil, kohalikul omavalitsusel ja teistel avaliku-sektori asutustel on kohustus toetada vanemat selle kohustuse täitmisel.¹⁷⁰ Seaduses on reguleeritud abivajav laps¹⁷¹ ja hädaohus laps¹⁷² ning tema aitamisega seotud detailid. Lisaks on konkreetsed meetmed ja regulatsioonid olukorraks, kus lapse õigusi on internetis rikutud kuritegelikult ehk lapse õigusi on tahtlikult ekspluateeritud (näiteks lapsporno).¹⁷³ Siinkohal tõstatub küsimus, kas lapse privaatsusõiguste teadmatuses rikkumine sotsiaalmeedias vabastab lapse vanema vastutusest? Üldiselt kehtib õigusteadustes printsiip, et teadmatus ei vabasta vastutusest.

Laste privaatsusõiguse tagamisel mängib suurt rolli vanemate ja teiste oluliste osapoolte digitehnoloogia alane haridus ja vastutus. Tänapäevane õiguslik raamistik laias pildis küll sätestab vastutuse ja kohustuse, kuid puuduvad sanktsioonid ning karistused. Arusaadavalt ei lahenda probleeme ülereguleerimine ega üle karistamine ning olulisemal kohal peaks seisma ennetav ja õpetav tegevus¹⁷⁴, kuid sanktsioonide täielik puudumine võib laste õiguste seisukohalt olla puuduv lüli, mis motiveeriks vanemaid harima ennast ning teadlikkust tõstma. Laste privaatsuse kaitsmine sotsiaal meedias ja internetis tervikuna tõstatab ühe olulise küsimuse ja probleemi. Ühelt poolt on vajalik tagada lastele nende õigused - sealhulgas õiguse privaatsusele ja identiteedile - kuid selle õiguse tagamisel on keeruline õigusloomes leida tasakaal selle vahel, et regulatsioonid ja kaitsemeetmed ei piiraks liigselt laste õigusi vabale eneseväljendusele, haridusele ning harivale positiivsele interneti sisule ning teenustele, mis on nende arenguks vajalikud. Laste privaatsus- ja andmekaitseõiguse puhul on täna

¹⁶⁹ O'Neill, B. (2013) Who Cares? Practical ethics and the problem of underage users on social networking sites. -Ethics Inf Technol, vol 15, 253-262

¹⁷⁰ LasteKS, *supra nota* 7

¹⁷¹ *Ibid.*,

¹⁷² *Ibid.*,

¹⁷³ Plasencia, M. M. (2000) *Supra nota* 22

¹⁷⁴ Chang, C. (2010) Internet safety survey: Who will protect the children. -Berkeley technology law journal, vol 25, 501-527

suurimaks väljakutseks seadusandjale leida tasakaal erinevate aspektide osas.¹⁷⁵ Iseseisvaks eesmärgiks ei saa olla interneti kasutamise piiramine lastele vaid interneti ja sellega kaasnevate teenuste kasutamine peab olema lastele positiivse sisuga ning riskid ja ohud peaksid olema viidud võimalikult madalale tasemele.

3.1. Laste õiguste kaitse Euroopa Liidu isikuandmete kaitse üldmääruses

Laste õigus privaatsusele ja andmekaitsele on oluline ning äärmiselt oluline on, et uus õiguslik raamistik selles valdkonnas on teinud edasiminekku ainuüksi erikohtlemise sõnastamise näol. Otseselt ja ka kaudselt lastele suunatud sätete puhul on oluline mõista ja analüüsida nende omavahelist seost ja sõltuvust. Laste õiguste paremaks tagamiseks peaks andmekaitse määruse implementeerimisel tekkinud küsimused ja sellele eelnevad küsimused olema tõstatatud otseselt laste õiguste vaatenurgast ning lähtuma konkreetse sihtrühma vajadustest.¹⁷⁶ Euroopa Komisjoni „parem internet lastele“ ümarlaua raport „Üldine andmekaitse regulatsioon ja laste õigused: küsimused ja vastused seadusandjale, andmekaitse järelevalveasutustele, tööstusele, haridusele, huvirühmadele ja kodanikuühiskonnale“¹⁷⁷ annab ülevaate kogu määruse ulatuses laste õigusi puudutavate sätete kohta. Erinevad valdkonna spetsialistid analüüsivad antud raportis nii kaudsete kui ka otsete sätete ning põhjenduste implementeerimist laste õiguste tagamisel.

Isikuandmete kaitse üldmäärus reguleerib terviklikuna kogu andmekaitsega seotud küsimusi. Õigus privaatsusele on spetsiifilisem ja kitsama tähendusega kui kogu andmekaitse. Ühiskonnas ei ole täna üheselt aksepteeritavat definitsiooni privaatsuse mõistele, kuid see omakorda suurendab survet tagada lastele elementaarne privaatsus sealhulgas sotsiaalmeedias. Täisealistena saavad inimesed vastutustundlikult ise otsustada, millised on nende isiklikud privaatsus piirid ja vajadused, kuid laste puhul, kes on nõrgem isikute grupp ühiskonnas, tuleb vastavad piirid seaduste ja vastutavate isikute poolt määrata ning defineerida. Laiemalt vaadeldes võib väita, et isikuandmete kaitse üldmäärus

¹⁷⁵ BIK roundtable report (2017), *supra nota* 75, lk 22

¹⁷⁶ *Ibid.*, lk 13

¹⁷⁷ *Ibid.*,

terviklikuna reguleerib nii otseselt kui ka kaudselt laste õigust privaatsusele ja seda, kuidas antud õigust tagada. Andmete töötlemist ja kogumist reguleerivad sätted ei ole pealt vaadates otseselt seotud privaatsusega, kuid laiemalt analüüsidest võib järeldada, et antud normid on tugevalt omavahel seotud ning töötavad privaatsusõiguse kaitsmise eesmärgil.

Positiivne märk on laste õiguste laiem tunnustamine ja nende õiguste suurema kaitse vajaduse kehtestamine Euroopa Liidu Isikuandmete kaitse üldmääruses. Järgmine oluline samm, mis kõige rohkem vastuolusid tekitab, on kehtiva määruse implementeerimine. Määruses laste õiguste sätestamine on pool eesmärgi täitmisest ning teise poole moodustab olemasoleva õiguse rakendamine parima tulemuse saavutamiseks. Oluline on Euroopa Liidu tasemel selgusele jõuda, kas laste privaatsusõiguse tagamiseks piisab isikuandmete kaitse üldmääruses eri sätete lisamisest või vajab antud rühm eriregulatsiooni nagu Ameerika Ühendriikides on kehtiv COPPA regulatsioon.¹⁷⁸

Eriregulatsioon, mis käsitleb üheselt spetsiifilist sihtrühma ning on nende vajadustest lähtuv on oluline aspekt, mida Euroopa Liidu õigusloomes arvesse võtma peaks. Isikuandmete kaitse üldmäärus katab sätestatud normidega baasvajaduse laste privaatsusõigus ja andmekaitse õiguste tagamiseks, kuid oma olemuselt on see siiski laiemat kasutajate ringi silmas pidav ning laste õiguste osakaal võib jääda teatud osas varju ning ei saa piisavalt tähelepanu. Selleks, et tagada sobivas mahus laste õiguste kaitse sotsiaalmeedias ja virtuaalmaailmas tervikuna on mõistlik kaaluda eri regulatsiooni väljatöötamist. Laste õiguste ja vajaduste erikohtlemise tunnustamine spetsiifilise regulatsiooni sees on oluline edasiminekuks, kuid tuleviku vaatenäol arvestades tehnoloogia arengut on mõistlik kaaluda eri regulatsiooni väljatöötamist.¹⁷⁹

Eriregulatsioon, mis käsitleb laste privaatsusõiguse tagamist peaks täiendama olemasolevat Isikuandmete kaitse üldmäärust ning spetsiifilisemalt looma rakenduslikud alused laste õiguste tagamiseks. Olulised ja vastuolulised normid õigusraamistikus on:

- Vanuse piirang;
- Vanemlik luba;

¹⁷⁸ Bartoli (2009) *supra nota* 63

¹⁷⁹ Golob, B. (2015) How safe are Safe Harbors? The Difficulties of Self-Regulatory Children's Online Privacy Protection Act programs. -International Journal of Communication, vol 9, 3469-3476

- Läbipaistvus ja arusaadavus;
- „õigus olla unustatud“;
- Automatiseeritud andmetöötlus ja profiilianalüüs;

Vanuse piirangu rakendamisel on suurimaks probleemiks vanuse vahemikku jätmise määrusesse ning antud normi eesmärgi saavutamisel on oluline asendada vahemik konkreetse piiriga.¹⁸⁰ Ühtne vanusepiir lihtsustab teavitustööd vanemate ja laste juures ning muudab rakendamise lihtsamaks.¹⁸¹ Lisaks lihtsustab ühe vanuse piirangu olemasolu teenuse osutajatel tagada piirangust kinni pidamist. Vanemlik luba teenuste kasutamisel on tihedalt seotud vanuse piiranguga. Ühelt poolt on oluline, et teenuse pakkujad ja ettevõtjad peaksid vanemliku nõusoleku reeglist kinni, kui sama oluline on vanemate roll normi rakendamisel.¹⁸² Eriregulatsioon sisuliselt peaks reguleerima erinevatele osapooltele nende rolli ja selle ulatuse normi täitmisel. Isikuandmete kaitse üldmäärus on tänasel kujul lapsevanemale võõras ning ei seostu lapse õiguste ja kasvatusega. Spetsiifiline eriregulatsioon looks otse lüli andmekaitse, privaatsusõiguse ja laste vahele.

Eriregulatsiooni loomisel peaks suuremat tähelepanu pöörama täitmisele ja rakendamisele. Kui erinevad vastutavad osapooled ei ole motiveeritud reegleid täitma ei saa eriregulatsioon anda laste privaatsusõiguse tagamiseks suuremat mõju. Tänapäevane olukord, kus vanematele on antud suurim vastutus, kuid puudub motivatsioonipakett vastutuse täitmiseks jätkuks ka uue eriregulatsiooni loomisel. Eesmärk peab olema erinevaid osapooli motiveerida reeglite täitmisele mitte karistada nende mitte täitmist. „Õigus olla unustatud“ meede peaks olema sisulisemalt lahti kirjeldatud ja selle kasutamise viis lastele arusaadav.¹⁸³ Antud instrumendi rakendamisel on mitu olulist tahku. Ühelt poolt on oluline, et teenuse pakkujad muudaksid selle kasutamise noortele ja lastele võimalikult lihtsaks ning arusaadavaks. Tänapäevases õigusruumis on tarbijatele ja eriti lastele antud meetme sisu, rakendus ja otstarve kauge ning mõistetamatu. Ainuüksi informatsioon meetme olemasolu ja kasutamise kohta on tihti kättesaamatu sihtrühmale.

¹⁸⁰ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, artikkel 8

¹⁸¹ Krivokapic, D., Adamovic, J. (2016), *supra nota* 76, p 208

¹⁸² Macenaite, M.(2017), *supra nota* 111, p 772

¹⁸³ *Ibid.*, p 769

Eriregulatsioon peaks vahendi kasutamist eritingimustel laste õiguste tagamisel täpsemalt piiritlema ja sisustama selle rakendamise metoodika. Oluline on sisustada täpsemalt otseselt lastele kohalduvad sätted, kuid suurem roll on lahti mõtestada laste andmekaitse õigused kaudselt kohaldatavate sätete rakendamisel. Läbipaistvuse printsiibi ja teiste oluliste andmekaitse meetmete sisustamine laste õiguste vaatenurgast on kandev alus sihtrühma õiguste tagamisel. Eesmärgi saavutamisel ei ole otseselt oluline, millise vahendi abil seda teha. Teisisõnu võib vastava eesmärgi saavutada eriregulatsiooni loomisega, olemasoleva määruse täiendamisega ja üksikute kokkuleppetega osapoolte vahel. Eriregulatsioon piiritleks ja sisutaks ühtsemalt ja tõenäoliselt kannaks suuremat mõju lastele ja nende õiguste tagamisele.

3.2. Laste ja vanemate digitaalne kirjaoskus

Euroopa Komisjoni ümarlaua aruanne toob välja, et vanematel ja õpetajatel ei ole vajalikke oskusi eraelu puutumatus ja andmekaitse osas ning see võib muuta lapsed haavatavamaks. Vaatamata sellele, et lapsed on digitaalsed põliselanikud, puuduvad neil tavaliselt teadmised ja küpsus, et mõista täielikult teatud käitumise ja arengu mõjusid ning seetõttu on kõigi osapoolte omavaheline dialoog oluline.¹⁸⁴ Erinevad spetsialistid on jõudnud järeldusele, et uus andmekaitsemäärus on positiivne nähtus ning suur edasimineku laste privaatsus- ja andmekaitseõiguste tagamisel, kuid selleks, et määrusest ja erinevatest seadustest parim tulemus saada tuleb suuremat tähelepanu pöörata implementeerimisele ja digipädevuse tõstmisele.

Oluline ei ole ainult laste digitaalse kirjaoskuse parandamine nende õiguste kaitsmiseks vaid ka nende aitamine internetiteenuste kasutamisel arendaval eesmärgil.¹⁸⁵ Probleemi tõstatusel on fookus tihti koondunud riskidele ja laste kaitsmisele ning vähem võimalustele ja õigustele.¹⁸⁶ Eesmärk peaks olema seatud teadlikule turvalise internetikasutuse õpetusele, mis oma olemuselt ei ole karistav ja piirav vaid pigem teadlikkust tõstev ja kaasav. Laste teadlikkuse ja oskuste tõus on otseselt seotud

¹⁸⁴BIK roundtable report (2017), *supra nota* 75., lk 22

¹⁸⁵ *Ibid.*, lk 22

¹⁸⁶ *Ibid.*, lk 22

vanemate ja õpetajate poolse arenguga selles valdkonnas. Ühelt poolt peaks digitaalne kirjaoskus ja üldine andmekaitse alane haridus tulema koolist, näiteks teatud vanuseks on lapsed juba koolist saanud vajalikud teadmised enda andmete ja privaatsusõiguse tagamiseks.¹⁸⁷ Eesti seisukohast tekitab digitaalse kirjaoskuse õpetamise lisamine õppekavadesse mitmeid vastuolusid. Õppekavade muutmine on oma olemuselt pikaajaline protsess. Täna on koolides teatud vanuseklassides kohustuslik informaatika õpe, kuid selle aine raames ei keskenduta sügavuti õiguslikele küsimustele ja digitaalsele kirjaoskusele.

Millises vanuses on mõistlik lastele digitaalset kirjaoskust õpetada ja kuidas seda teha on suur väljakutse seaduste rakendajatele ja vanematele. Andmekaitse määruse artikkel 8 sätestab vanusepiirangu ning see peaks olema ka indikatiivseks piiriks, millal hiljemalt peaks lapsel olema enda privaatsuse ja andmetega kaitsega seotud teadmised. Eesmärk peaks olema, et laps teab oma õigusi ja kohustusi ning oskab interneti turvaliselt kasutada enne, kui ta iseseisvalt lastele võimaldatud internetiteenuseid kasutama hakkab. Taolise õpetuse vajalikkus eriti Eesti kontekstis on oluline, kuna aina enam õppetööst liigub internetipõhisele platvormidele ning nendega seotud probleemid muutuvad igapäevaselt aina enam päevakajalisteks. Hiljuti juhtisid mitmed lapsevanemad tähelepanu internetipõhise peastarvutamise interneti leheküljel esinevatele privaatsus ja andmekaitse probleemidele.¹⁸⁸ Peamiseks probleemiks antud õppevahendi juures on andmelekkeid, see tähendab, et õpilaste andmed ja tulemused on vabalt kättesaadavad ja lisaks registreerib lapsi kasutajateks õpetaja ning see läbi ei ole laste paroolid turvalised. Antud veebileht on koolide ja õpetajate poolt propageeritud ning osaliselt ka kohustuslik materjal õpilaste jaoks, sest paljud Eesti koolid on teinud selle vahendi kasutamise kohustuslikuks.

Teine oluline aspekt, millal esineb koolide ja lasteasutuste poolt privaatsus õiguserikkumist on seotud lasteasutuse üritusi kajastavate fotode ja video materjali jagamine interneti vahendusel. Igapäevaseks on muutunud lisaks veel spordiürituste, lauluvõistluste ja muude taoliste konkursside tulemuste jagamine laste ja nende vanematega veebi vahendusel. Tänu sellele on probleem suurem, kuna koolid ei suuda tagada kasutatavate vahendite vastavust andmekaitse reeglitele ja laste privaatsus õigust

¹⁸⁷ BIK roundtable report (2017), *supra nota* 75, lk 22

¹⁸⁸ Lõugas, H. Matemaatika ülesannete veebileht edastab avalikult paroole ja näitab õpilaste isikuandmeid. 27.02.2019 <https://digi.geenius.ee/rubriik/uudis/matemaatikaulesannete-veebileht-edastab-avalikult-paroole-ja-naitab-opilaste-isikuandmeid/> (11.03.2019)

kaitsta. Ühelt poolt puudub koolidel vastav pädevus ning teiselt poolt vajalik vaba ressurss. Lisaks ei tasu unustada, et tihti jäävad õpetajate enda teadmised andmekaitse ja privaatsuse küsimustes puudulikuks. Peastarvutamise interneti leheküljega seotud skandaal näitab otseselt, et andmekaitsemääruse implementeerimiseks ja teiste privaatsusõigust reguleerivate seaduste rakendamiseks peab teadmiste suurendamine algama inimestest, kes otseselt õpetavad ja kasvatavad lapsi ehk siis vanematest ja õpetajatest.

Tasakaalu saavutamiseks õiguste kaitsel ja interneti turvalisel ning positiivsel kasutamisel on oluline fookuspunkt keelel ning viisil, kuidas laps oma õigusi tundma õpib ja internetis käitub. Lastele antav õpetus peaks olema lihtne ja arusaadav ning tekitama neis tunde, et neil endal tekiks soov aidata kaasa oma privaatsuse tagamisele ja teadmiste tõstmisele oma andmete kaitsmisel ning kasutamisel.¹⁸⁹ Keerulised tehnoloogilised terminid ja abstraktne kontseptsioon õigustest muudab kogu andmekaitse ja privaatsusega seotud temaatika laste jaoks ebahuvitavaks, ebaoluliseks ning igavaks.¹⁹⁰ Olukorras, kus täiskasvanutel on keeruline suhestuda interneti turvalisusega ja sellega seotud küsimustega, on mõistetatav, et laste jaoks on need probleemid veelgi kaugemal seisvad ning neid mitte puudutavad. Erinevate meetmete väljatöötamisel on oluline roll lastel endal läbi kaasava protsessi. Tänapäeval ei ole lapsi piisavalt kaasatud diskussiooni leidmaks parimaid meetmeid nende enda õiguste kaitsmisel. Lapsed näevad ja saavad asjadest aru lihtsustatud viisil ning parima lahenduse leidmisel on vajalik nende enda kaasamine protsessidesse ja aruteludesse.

Eestis on väga edukalt väljaarendatud siseturvalisusega seotud programmid lastele. Lasteaedades käivad lastele loenguid ja väli tunde andmas tuletõrjujad, politseinikud ja teiste riikide siseturvalisusega seotud organisatsioonide esindajad. Väga varases eas on lastele selgitatud ja õpetatud, kuidas ohu olukorras käituda. Lasteaialapsele ei valmista probleemi tulekahju korral päästeteenistusele helistada ja abi kutsuda. Samuti ei tekita lapsele raskusi kiirabi või politsei väljakutsumine ning lastele on antud laiapõhjalised teadmised sellest, kuidas erinevate ohuolukordade korral käituda, kuhu helistada ja kuidas abi saada. Ühiskonna ühine eesmärk peaks olema, et taoline teavitus ja õpetustöö toimuks lasteaias ka seoses interneti turvalise kasutamisega ja privaatsusõiguse tagamisega. Oluline on siinkohal, et igal lapsel tekiks arusaamine oma õigustest ja kuidas internetis

¹⁸⁹ BIK roundtable report (2017), *supra nota* 75, lk 22

¹⁹⁰ *Ibid.*, lk 22

pakutavaid teenuseid ja võimalusi kasutada, et saada enda jaoks positiivne kogemus ja tulem. Lapsel peaks olema teadlikkus ja julgus paluda lapsevanemal või pereliikmel kustutada teda kujutavad fotod ja muud temaga seotud informatsiooni sotsiaalmeediast ja internetist tervikuna. Laste digitaalse kirjaoskuse ja teadlikkuse tõstmine peaks olema kõigi puudutatud osapoolte eesmärk ning siht.

3.3. Kodanikuühiskonna ja turva sadamate roll laste privaatsusõiguse tagamisel

Laste õigus privaatsusele ja selle tagamisel on oluline roll kodanikuühiskonnal ja turva sadamatel. Erinevad laste õiguste eest seisvad organisatsioonid on võtnud kandva rolli digiturvalisuse ja privaatsusõiguse tagamisel. Seaduse täitmise saavutamisel kasutatakse nii teavitustööd erinevate osapoolte suhtes kui ka seadusandliku võimu toetamisel läbi nõustamis ja muudatus ettepanekute. Turva sadamad on laste privaatsusõiguse ja andmekatse tagamiseks loodud koostöö protokollid ja lepingud, mis on kasutusel Ameerika Ühendriikides.

3.3.1. Kodanikuühiskonna roll laste privaatsusõiguse tagamisel

Laste õiguste tagamisel ja nende heaolu eest seismisel mängib suur rolli kolmas sektor. Eesti Lastekaitse Liit on aastakümneid töötanud selle nimel, et laste õigused oleksid kaitstud ning neid puudutavad probleemid ühiskonnas teadvustatud. Mitmeid aastaid on Lastekaitse liit koondanud suuremat tähelepanu laste turvalisusele internetis. Kolme suurema organisatsiooni poolt ellu kutsutud projekt, mis keskendub laste interneti turvalisuse tagamisele ja teadlikkuse kasvatamisele on „targalt internetis“. Lastekaitse Liit, Hariduse Infotehnoloogia Sihtasutus ja Sotsiaalkindlustusameti Lasteabitelefoni on antud projekti eestvedajad. Projekti veebilehel on toodud „Projekti missioon on laste ja lapsevanemate targem internetikasutus ning laste seksuaalset ärakasutamist edastava sisuga materjalide leviku tõkestamine internetis“.¹⁹¹ Laste privaatsusõiguse seisukohalt on oluline missiooni

¹⁹¹ Targalt internetis www.targaltinternetis.ee/projektist/ (13.03.2019)

esimene pool, mis keskendub laste ja nende vanemate targa ja teadliku internetikasutuse valdkonnale. Antud projekt on aidanud kaasa laste õiguste tagamisele ning teinud suure teavitus- ja koolitustöö selle osas. Huvigruppide ühine eesmärk peaks olema projekti jätkumine ning täiustamine. Mitmeid aastaid on ilmunud eri ajakiri „märka last: targalt internetis“, mis kajastab laste internetiturvalisust erinevatest vaatenurkadest. Igal aastal on väljaandes olnud artiklid ja arvamused juhtivatelt spetsialistidelt, mis keskenduvad privaatsus õigusele ning laste kaasamisele sotsiaalmeediasse vanemate poolt. Aastatel 2016 kuni 2018 välja antud „märka last“ eriväljaanded käsitlevad sama järgmisi sisulisi teemasid:

- Turvalisus ja privaatsus internetis;
- Mida on sobilik sotsiaalmeedias jagada ja mida mitte;
- Digipädevused¹⁹²

Eespool toodud märksõnad on läbivalt kajastatud kõikides väljaannetes ning analüüsitud läbi erinevate vaatenurkade. Targalt internetis projektiga seotud informatsioon ja materjalid on kergesti kättesaadavad kõigile vanematele ja teistele huvitatud osapooltele. Vanemate ja laste digitaalne kirjaoskus ei ole märkimisväärselt ajas paranenud hoolimata sellest, et vastav informatsioon ja juhendid on kergesti kättesaadavad. Birgy Lorenz juhib tähelepanu oma artiklis¹⁹³ interneti turvalisuse alase hariduse puudustele ning probleem seisneb selles, et õppekavadesse on sisse viidud vajadus digitaalsete oskuste õpetamise osas, puudub õpetajatel pädevus nende teemade õpetamiseks või juhitakse koolides probleemile tähelepanu projekti korras turvalise interneti päeval.¹⁹⁴ Sellele tuginedes peaks internetiga seotud teadmised, sealhulgas privaatsusõiguse tagamine, olema õppekavades mitte ainult koolides vaid juba pedagoogika õppekavades.

Oluline on jõuda punkti, kus õpetajatel on vastava sisulised teadmised olemas õpilaste ette jõudes ja oma kutsetegevust alustades. Töötavate pedagoogide puhul on oluline võimaldada digipädevuse ning digitaalse kirjaoskuse õpet ja kontrollida selle rakendamist igapäevatoos. Laste pädevusel oma privaatsuse kaitsmisel internetis on otsene seos vanemate ja õpetajate vastavate teadmistega. Täna Eestis on laste interneti turvalisuse ja privaatsusõiguse alased teadmised ja pädevused suhteliselt heal

¹⁹² Targalt Internetis www.targaltinternetis.ee/valjaanded/ajakiri-marka-last/ (13.03.2019)

¹⁹³ Lorenz, B. Interneti ohutuse alased digipädevused- kelle mure?, Märka last targalt internetis erinumbr 2016 lk 22-26

¹⁹⁴ *Ibid.*, lk 22-26

tasemel¹⁹⁵, kuid tehnoloogia kiire areng põhjustab internetiga seotud probleemide muutumise ajas ning ühekordselt omandatud teadmised ja pädevused nii enda kui ka laste kaitsmisel ei ole piisavad. Oluliseks märksõnaks turvalisuse tagamisel on jätkusuutlik ja pidev areng. Oluline on puudutatud huvigruppide - nii õpetajate, laste kui ka vanemate - läbiv areng digipädevuste osas ning pidev õpe teadmiste ajakohasena hoidmiseks. Keskendudes ainult ühele puudutatud grupile on võimalik teatud mahu laste privaatsus õigust kaitsta ja tagada selle kaitsmist, kuid taoline lahendus on poolik. Parima tulemuse valdkonnas saab kõikide osapoolte digipädevusi arendades.

Olulist rolli laste, vanemate ja õpetajate digipädevuse tõstmisel täidab Diana Poudeli poolt kirjutatud raamat „Turvaline internet“¹⁹⁶ ning sellega seotud koolitused ning tunnid. Tema poolt antavad digipädevuse koolitused ja loengud ning temaatiline raamat koos interneti leheküljega, mis igapäevaselt jagab informatsiooni turvalise interneti kasutamise kohta ning ajakohaselt jagab nõuandeid vanematele ja lastele erinevate ilmnevate ohtude kohta.¹⁹⁷ Tema poolt toodud töövahendid aitavad igapäevaselt kõigil puudutatud osapooltel laste privaatsust ja turvalisust internetis tagada. Õppematerjalid ja loengud ei keskendu õiguslikule poolele, kuid annavad praktilise väljundi, kuidas õigusi tagada ja kohustusi täita, et interneti ja sotsiaalmeedia kasutamine oleks lastele võimalikult turvaline. Taoline lähenemine koos Lastekaitse Liidu poolse teavituse tööga kannab olulist rolli laste privaatsusõiguse tagamisel.

Privaatsuse tagamine internetis ja sotsiaalmeedias on suur väljakutse tänapäeva maailmas. Veel keerulisem on antud õigust tagada lastele. Ühelt poolt on õigusraamistik katnud elementaarse õigusraamistikku ja puudutatud osapooltel on minimaalsed vahendid nõuete täitmiseks. Täna on teatud puudused seaduste täitmisel ja reeglite järgimisel. Seda peamiselt motivatsiooni puudumise tõttu. Oluline on läbi erinevate tasapindade ja tegevuste ning õigusraamistikku luua piisavalt motiveeritud põhi selleks, et riiklikul tasandil, õpetajad, vanemad ja lapsed tunneksid vajadust ja kohustust privaatsusõiguse tagamiseks ja turvalise interneti keskkonna loomiseks. Kolmanda sektori suurimaks panuseks on teavitustöö ning motiveerituse tõstmine.

¹⁹⁵ EU Kids Online (2018), *supra nota* 9

¹⁹⁶ Poudel, D. Turvaline internet. Digimaailma teejuht. 2018

¹⁹⁷ <https://kool.digiabi.ee/turvaline-internet/>

Laste privaatsusõiguse tagamise temaatika juures mängivad juhtrolli neli osapoolt: vanemad, riik, interneti teenuseid osutavad ettevõtted ja riigivälised organisatsioonid ning institutsioonid. Võtmeroll on siinjuures valitsusvälistel institutsioonidel, millel on võimekus ja usaldusväärsus viia kokku omavahel erinevad puudutatud osapooled. On arusaadav, et riigil ja suurettevõtjatel on tihti keeruline laskuda lapse tasandile, et selgitada ja juhendada teda talle arusaadavas keeles ning mõistetes. Samuti on vanemate jaoks keeruline orienteeruda seaduste ja määruste keerulistes sõnastustes ning informatsioon, millele tugineda ja millest lähtuda võib jääda kaugeks ja kaootiliseks.

Eestis on erinevad institutsioonid teinud aastate jooksul tööd selle nimel, et erinevad osapooled ja nende vajadused ning soovid omavahel kokku viia. Tehnoloogia kiirest arengust johtuvalt ei ole vastavasisuline teavitus tegevus ühekordne ja tulemuslik. Töö turvalise interneti loomise nimel peab olema jätkusuutlik ja tuleviku vaatav. Privaatsusõigus on väike osa turvalisest internetist ja andmekaitse õigusest, kuid paljud probleemid ja ohud, mis laste poolt interneti kasutamisega kaasnevad on seotud ja saavad alguse privaatsusest.

3.3.2. Iseregulatsioon ja turva sadamad laste privaatsusõiguse tagamisel

Ameerika Ühendriikides on suur roll tulenevalt COPPA regulatsioonist sektori iseregulatsioonil ja turvasadamatel. Eneseregulatsioon meetmena sisuliselt märgib olukorda, kus tehnoloogiasektori ettevõtted, kes pakuvad otseselt või kaudselt teenust lastele, rakendavad laste privaatsust kaitsvaid meetmeid kokkuleppeliselt sektori sees. Olulisem meede laste privaatsusõiguse tagamise vaatenurgast on turva sadamad (*safe harbors*). Oma olemuselt on turva sadamad programmid, mille tingimusi täites saavad ettevõtjad nn turvasadamateks ning laps ning vanemad võivad olla kindlad, et nendel platvormidel ja neid teenuseid kasutades on laste turvalisus tagatud. Turvasadama juhised ja distsipliin on üles ehitatud selliselt, et kaasatud ettevõtted saavad lihtsaid reegleid järgides tagada turvalise keskkonna tarbijatele.

Ameerikas on täna seitse peamist aktiivselt kasutusel olevat turvasadamat, mille eesmärk on tagada laste turvaline interneti kasutus ja privaatsusõigus:¹⁹⁸ KidSAFE seal program, Aristotle International

¹⁹⁸ Golob, B. (2015), *supra nota* 179, p 3470

Inc., Children's advertising review unit (CARU), Entertainment software rating board (ESRB), Privacy vaults online, inc. (PRIVO), TRUSTe ja iKeepSafe.¹⁹⁹ Ettevõtja, mis on ühinenud vähemalt ühe eespool toodud turva sadamaga loetakse automaatselt COPPA regulatsiooniga ühilduvaks ettevõtjaks.²⁰⁰ Antud turvasadamate protokollid ja eeskirjad saavad palju kriitikat, kuid teisalt täidavad väga olulist rolli sektoris. Peamiseks probleemiks on küsimus, kas taolised turvasadamad suudavad tagada piisavalt efektiivselt laste privaatsus õiguse.²⁰¹ Teisest vaatenurgast on oluline taolise meetme puhul see, et antud protokollid ja eeskirjad on lihtsamalt ning kiiremini kohaldatavad muutuva tehnoloogiaga.²⁰² Õigusloome on pikk protsess ning tehnoloogia valdkonna küsimuste ja probleemide puhul on peamiseks takistuseks saanud ajaline viide, mis tekib vajaduse ja seaduse vahele.

Euroopa Liidus ja Eestis ei ole täna toimivat turvasadama süsteemi, mis aitaks kaasa ettevõtjatel ja teenuste pakkujatel operatiivsemalt kohaneda tehnoloogia arenguga. Laste privaatsuse tagamine internetis ja sotsiaalmeedias on äärmiselt oluline ning sellega seotud ohud ning probleemid muutuvad igapäevaselt kriitilisemaks. Paratamatult on Euroopa Liidu õigusloome väga ajamahukas ning pikk protsess. Paljude liikmesriikide erinev nägemus ja erinevad vajadused on üheks põhjuseks, miks on keeruline ja aeganõudev ühtse üleeuroopalise regulatsiooni väljatöötamine laste võrgu turvalisuse valdkonnas. Seetõttu on mõistlik kaaluda turvasadamate süsteemi rakendamist antud valdkonnas. Antud eeskirjadel ja protokollidel on mitmeid kitsaskohti, kuid oma olemuselt on see meede, mis avaldab kohest ja kiiret mõju laste privaatsusõiguse tagamisele.

Taolise meetme peamiseks eeliseks on kohanemisvõime. Tehnoloogia areneb kiiresti ja on arusaadav, et õigusloomel ei ole võimalik võrdväärselt kaasa minna. Õigusloome protsess on iseenesest pikaajalisem. Sektoripõhised eeskirjad aitaksid tagada laste õigusi ajakohasemalt ning operatiivsemalt. Teine oluline eelis taolistel eeskirjadel on sektori põhisis, mis tähendab, et eeskirjade ja protokollide loomisel lähtutakse operatiivselt vaid spetsiifilisest sektorist ja seal esinevatest probleemidest ja reguleerimist vajavatest aspektidest. Üldregulatsioonid ja seadused arvestavad üldjuhul valdkonnaga laiemalt.

¹⁹⁹ Golob, B. (2015) *supra nota 179*, p 3470

²⁰⁰ Golob, B. (2015) *supra nota 179*,

²⁰¹ *Ibid.*,

²⁰² *Ibid.*,

Laste õigust privaatsusele, sealhulgas virtuaalmaailmas ja sotsiaalmeedias, tuleb tagada suuremas mahus ja motiveeritumalt, kui seda täna on tehtud. Seadusi, regulatsioone ja erinevaid reegleid on juba täna mahus, et katta elementaarsel tasemel laste õiguste kaitse. Ainuüksi taolistest regulatsioonidest ei piisa, et kogu valdkond oleks kaetud motiveeritud mahus. See tõttu on oluline roll kolmandal sektoril ja institutsioonidel, mis omavad võimekust viia omavahel kokku erinevad osapooled. Seaduste ja reeglite tõlgendus lastele sobivasse ja arusaadavasse keelde on implementeerimise üks aspekt. Teine sama oluline aspekt on antud temaatika viimine vanemate ja teiste lastega otseselt kokku puutuvate inimesteni. Vahetu kokkupuutega inimesed on otsene kontakt lapsega ning kanal õiguste ja kohustuste teavitamiseks. Valitsusväliste organisatsioonide teavitustevõime ja turvasadamad on olulised märksõnad antud eesmärkide täitmisel ning laste privaatsusõiguse tagamisel.

KOKKUVÕTE

Tänapäeva kiirelt arenevas tehnoloogia maailmas saab digitaalse jalajälje loomine tihti alguse juba inimese jaoks enne tema sündi. Uus põlvkond on saanud endale hüüdnime digitaalne pärismaalane. Sündinud *online* ja mitmed teised iseloomustavad terminid, mis viitavad sellele, et virtuaalmaailma omab suur mõju inimesele juba varases elu staadiumis.²⁰³ Tulenevalt erinevatest laste privaatsust ja õigusi reguleerivatest seadustest ja rahvusvahelistest kokkulepetest on laste õiguste tagamine virtuaalmaailmas ja sotsiaalmeedias kõrgendatult oluline. Laps on ühiskonna nõrgem osapool ning vajab erilist kaitset.²⁰⁴ Ühiskonnas on terviklikuna mõistetud, et lapsed vajavad erilist kaitset. Veel enam võimendub antud vajadus seoses virtuaalmaailma ja tehnoloogia arenguga.

Uurimistöe esimene osa keskendus laste osalusele sotsiaalmeedia kasutamisele. Seda peamiselt kahest vaatenurgast lähtuvalt. Lapsed sotsiaalmeedia kasutajatena ja lapsed sotsiaalmeediasse kaasatuna. Olukorra kaardistamise alusena tugines analüüs peamiselt EU Kids Online 2018 uuringu tulemustele.²⁰⁵ Uuringus kogutud andmed annavad väga hea ülevaate mitmele olulisele aspektile, kuid saadud andmed ei kajasta tänast olukorda täielikuna, kuna uuringu valim käsitles lapsi ja noori vanuses 9 kuni 17 eluaastat. Kajastamata on peamiselt sihtrühm, kes on kaasatud sotsiaalmeediasse teiste kasutajate poolt (vanemad, perekonna liikmed ja teised kasutajad). Ühelt poolt on keerulisem antud sihtrühma ja nende kaasatust ja rolli uurida ning vastavaid seisukohti kujundada, kuna nende osalus ja kaasatus on sihtrühmast endast mitte sõltuv. Teiselt poolt on oluline välja tuua, et antud uuringus oli noorimaks rühmaks lapsed, kellel ei ole seadusest tulenevalt iseseisvat õigust kasutada sotsiaalmeedia platvorme ja nendega kaasnevaid teenused.

²⁰³ BIK roundtable (2017), *supra nota* 75

²⁰⁴ ÜRO lasteõiguste konventsioon, *supra nota* 5

²⁰⁵ EU Kids Online (2018), *supra nota* 9

Eu Kids Online uuringu tulemustest selgub, et üle poole lastest kasutab sotsiaalmeediat vähemalt korra päevas ning 15% lastest tunnistasid, et vanemad positavad nende kohta informatsiooni ja fotosid sotsiaalmeediasse.²⁰⁶ Märkimisväärne on, et kõigest 7 % lastest tunnistas, et on palunud vanemal foto või postitus kustutada.²⁰⁷ Uuringu sihtrühma kuulunud lapsed on vanuse poolest jõudnud selleni, et nad on hakanud looma iseenda sotsiaalmeedia identiteeti ning sellest tulenevalt võib ka vanemate arvestamine lapse soovidega olla, osaleda läbi vanema sotsiaalmeedia kasutamisel, suurem. Antud tulemus on siiski piisavalt kõnekas kinnitamaks, et lapsed vajavad erilist kaitset seoses tehnoloogiliste võimalustega.

Laste privaatsusõiguse tagamise vajadus internetis on suurem tulenevalt vanemate enda piiratud teadmistega sotsiaalmeediast ja interneti turvalisusest. Vanemad peavad enda teadmisi sotsiaalmeedias privaatsus õiguse tagamisest väiksemaks kui lapsed. Märkimisväärne on, et täiskasvanud peavad oma digipädevusi heaks, kuid tunnistavad, et laste digipädevused ja oskused on paremad. Antud vastuolu iseenesest annab aluse kahtluseks, et vanemad ei suuda oma kohustust seoses laste privaatsus õiguse tagamisega täielikult täita, kuna selleks puuduvad elementaarsel tasemel teadmised ja pädevus. Teisisõnu on seadustest pandud vanematele kohustus tagada lapse heaolu ja turvalisus ning seda ka virtuaalmaailmas, kuid vanematel puudub osaliselt või täielikult selleks teadmised. Vanemad kaasavad lapsi sotsiaalmeediasse nende fotosid või nende kohta käivat informatsiooni jagades. Lastevanemate huvi ja eesmärk ei ole iseenesest lapse huve kahjustada vaid pigem ei tajuta antud käitumises ja tegevuses ohtu lapse turvalisusele.

Eu Kids online uuringu tulemusest johtuvalt on lapsed sotsiaalmeedias esindatud kahest erinevast vaatenurgast. Ühelt poolt iseseisvate kasutajatena ja teiste kasutajate poolt kaasatuna. Tuginedes tulemustele kaasneb mõlema kasutajate rühmaga erinevad probleemid seoses lapse turvalisusega ja õigusega privaatsusele. Õigusliku raamistiku loomisel ja arendamisel on oluline lähtuda sihtrühma põhiselt. Meetmed, mis kaitsevad lapsi olukordades, kus nad on kaasatud sotsiaalmeedia kasutamisesse erinevad meetmetest, mida rakendada juhtudel, kui lapsed on iseseisvad sotsiaalmeedia kasutajad.

²⁰⁶ Eu Kids Online (2018), *supra nota 9*

²⁰⁷ *Ibid.*,

Uurimistöö teine osa keskendub olemasoleva õigusraamistiku analüüsile. Euroopa Liidu Isikuandmete kaitse üldmäärus deklareerib, et lapsed vajavad erilist kaitset seoses õigusega privaatsusele ja andmekaitsele. Antud määrus deklareerib mitu uutset reeglit ja õigusnormi laste privaatsusõigus ja andmekaitse tagamiseks. Analüüs keskendub kahele vaatenurgale - otse kohalduvad normid ja kaudselt kohalduvad normid. Mõlemas vaatenurgas toodud normid ei ole kõik ainult privaatsusõigusele keskendunud, kuid nende mõju on siiski tugev privaatsusõiguse tagamisele.

Üks olulisemaid Isikuandmete kaitse üldmääruse laste turvalisust käsitletavateks punktideks on artikkel 8, mis sätestab tingimused lapse nõusolekule seoses infoühiskonna teenustega.²⁰⁸ Teisisõnu sätestab antud artikkel vanuselise piirangu, millal on õiguslik alus isikult küsida nõusolekut erinevate interneti teenuste kasutamiseks ning peamiselt sotsiaalmeedia platvormide kasutamiseks. Loodud vanuseline piir, mis on alates 16 eluaastast ning mida saavad liikmesriigid iseseisvalt langetada, kuid mitte madalamale kui 13 eluaastat, toetab otseselt laste õigust privaatsusele ja õigust luua iseseisvalt oma virtuaalne identiteet. Taoline vanuseline piirang on oluline, kuid vastuoluline on seatud piirangu vanuseline vahemik, mis seab lapsed ebavõrdsesse olukorda. Teiselt poolt on antud piirangu puhul oluline tähelepanu pöörata selle järelkontrollile ja täitmisele. Peamiselt rikuvad antud reeglit vanemad, kes loovad lastele sotsiaalmeedia kasutajakontosid enne lubatud vanust. Põhjuseid, miks seda tehakse on erinevaid, kuid põhjused ei õigusta normist mitte kinnipidamist. Vähendamaks vanemate ja ka teiste puudutatud osapoolte reeglite mittetäitmist on oluline luua teatud sanktsioonid, mis motiveeriks seadusest kinni pidama. Siinkohal aga peab eelkõige rõhk olema ennetusel ja teavitustegevusel mitte ainuüksi karistusel, kuna paljudel kordadel on vanemad aidanud lastel enne lubatud vanust kasutajakontod luua ja teenuseid tarbida teadmatusel miks taoline piirang on seatud või puudub teadlikkus piirangu olemasolust.

Teine norm, mis on toodud uues isikuandmete kaitse üldmääruses ja on otseselt implementeeritav lastele ja nende privaatsusõiguse tagamisele, on artikkel 17. See sätestab kergendatud õiguse lapsele „õigus olla unustatud“. Täpsemalt sätestab antud artikkel, et isikul on õigus nõuda enda unustamist viivitamatult, kui andmed tema kohta on kogutud ajal, mil isik oli laps.²⁰⁹ Tänaasel päeval on antud norm kehtinud liiga vähe aega, et omada fundamentaalset mõju laste privaatsusõigusele. Teoreetiliselt

²⁰⁸ Isikuandmete kaitse üldmäärus, *supra nota* 8, artikkel 8

²⁰⁹ *Ibid.*, artikkel 17

peaks andma antud säte lastele võimaluse taotleda enda kohta käiva informatsiooni, fotode ja teiste oluliste andmete kustutamist internetist sealhulgas ka vanemate poolt jagatud andmete. Õigus normi mõju privaatsus õiguse tagamisel võib tuleviku perspektiivis olla väga suur, kuid see sõltub suures osas meetme implementeerimisest ja teavitustööst. Selleks, et meede omaks praktilist väärtust laste õiguste tagamisel on oluline, et lastel oleks teadlikkus sellest ja oskus seda kasutada enda huvide ja heaolu eesmärgil.

Isikuandmete kaitse üldmäärus on fundamentaalse tähendusega laste õiguste kaitsel ning sellel on suur roll just privaatsusõiguse tagamisel. Ühelt poolt on märkimisväärne ja oluline, et laste õigused ja nende tagamise vajadus on taoliselt viisil tunnustatud ja sõnastatud, kuid määruse enda mõju sõltub suures osas selle rakendamisest. Teavitusel, implementeerimisel ja täitmisel on võrdne roll selles, kui hästi või halvasti antud õigusraamistik kaitseb laste õigusi privaatsusele. Mõjutatud osapooled, sealhulgas lapsed, peaksid olema teadlikud õigustest ja kohustustest ning seejuures ka täitma neid, selleks, et loodud sätetelt oleks mõju ühiskonnas ning see täidaks oma eesmärgi. Olemasolev õiguslik raamistik on piisav tagamaks laste õigust privaatsusele, kuid selle potentsiaali avaldumisel on oluline roll erinevate osapoolte ja mõjutatud huvigruppide võimekusel rakendada ja järgida kehtivat seadust ning regulatsioone.

Uurimistöö kolmas osa keskendus õigusraamistiku implementeerimisele ja kolmanda sektori rollile selle täitmisel. Erinevad institutsioonid ja organisatsioonid töötavad selle nimel, et olemas olevat seadust ja õigust täies mahus ja sihipäraselt rakendada. Üks olulisemaid rolle seaduse täitmisel on teavitustöö ja teadlikkuse kasvatamine. Digitaalse kirjaoskuse kasvatamisel ja teadlikkuse tõstmisel on võtmeroll laste õiguste tagamisel. Selle eesmärgi täitmise osas enda kanda võtnud erinevad kolmanda sektori organisatsioonid ja ettevõtted, kes läbi koolituste ja teabepäevade suurendavad ühiskonna valdkonna alast teadlikkust.

Õiguslikust aspektist analüüsid on seadustes toodud minimaalne baas laste privaatsusõiguse tagamiseks. Hüpotees leidis kinnitust, et seadus tagab laste privaatsusõiguse sotsiaalmeedias. Kitsaskohtadeks on pigem olemasoleva seaduse rakendamisel ilmnevad puudused. Ühelt poolt on osad isikuandmete kaitse üldmääruses sätestatud normid liiga uudsed, et hinnata nende väärtust ja mõju privaatsuse tagamisel. Teisest küljest on määruses toodud sätted, mis avaldavad otsest mõju täna

laste privaatsusele, kuid mis ei täida antud rolli, kuna puudub piisav motivatsioon normi täitmiseks. Kolmandana on oluline teadlikkuse tõstmine, et määruse mõju privaatsusõiguse tagamisele oleks piisav. Uurimistöö tulemusena on oluline juhtida tähelepanu nende kolmele aspektile, mille täitmise tulemusena on laste privaatsus ja andmekaitse õigus tagatud mahus, mis vastab ühiskonnas kokkulepitud normidele.

SUMMARY

ENSURING CHILDREN'S RIGHT TO PRIVACY IN SOCIAL MEDIA

Siret Vaher-Torni

Children's privacy protection is important to provide a safe and healthy environment for children to grow in. Development in technological sector raises many questions and problems in privacy and data protection area. Parents and children open up their life in social media platforms and the line between private life and shared life is thin. It is usual that a digital footprint starts even before a birth. According to UN Children rights convention children are the most vulnerable group in society and need to have stronger protection. New general data protection act declares that children need a specific protection with their data because they may be less aware of the risks, consequences, safeguards and their rights according to personal data processing. It is important that legislators recognize children's need for a stronger protection in data protection and privacy right field.

Hypothesis of the thesis is that legal framework is protecting children's privacy in social media. In the first part author analyzes how much do children use social media and technological instruments. According to EU Kids Online 2018 survey the first part analyze different aspects of internet usage. There are two viewpoints - one is children as individual users and the other is children involved by parents and other close people. It is important to analyze the usage to find out is the legal framework enough to protect children and their privacy in social media. When children are involved in social media by their parents they have little power over what parents and other close people share about them and how they do it. According to EU Kids Online 2018 survey the problematic area is digital literacy and consciousness. Parents do not know how to protect their privacy and furthermore they do not know how to teach their children in this area.

Secondly author analyzes European Union General Data Protection act on the children's privacy protection view. Regulation divides it into two different parts - directly applicable norms and indirectly applicable norms. Direct norms are regarding children and how to protect their privacy. Both directly applicable norms and indirectly applicable norms are important to children's rights protection, but some of them have more impact. Most important norms are the right to be forgotten, age limit, parents' consent and automated data processing and decision making and the principle of transparency. Contradictory norms are age limit and parental consent. GDPR article 8 declares that children should be able to use information services and social media when they are at least 16 years old, member states can reduce the minimum age limit to 13 years. This kind of age limit range works against its purpose because of the freedom of interpretation. The second problematic norm is parental consent because there is not a clear control mechanism which will track parents' knowledge and their capability to give consent. Problems is about the lack of knowledge about privacy and internet safety. Transparency principle and the right to be forgotten are closely tied and also it is important in every aspect of children privacy protection. It is important to rise the knowledge of children and their parents on how to and why protect privacy. Clear language and understandable information will make children understand how to protect themselves.

Third part of the paper makes suggestions for children's online privacy protection field and analyzes different legal framework measures and implementation of the legislation. It is clear that existing legislation is enough to protect children's privacy in social media, but the problems about the privacy stay in the implementation phase. On one hand it is reasonable to consider making a special regulation for children's online privacy protection such like United States has (COPPA - Children online privacy protection act). The purpose should be the enforcement of the GDPR and the regulative norms it has. Basically today there is a good regulation for children's online privacy protection but it does not provide enough motivation to follow the rules, because of that special regulation is needed to ensure that all parties are motivated to follow the rules.

For the conclusion the hypothesis was confirmed - current legislation is giving the minimum online privacy protection for children. Problems about the children's online privacy protection stand in the implementation phase. There are different ways to enforce existing regulation - special regulation, raising awareness, motivating. Parents and the non-governmental organizations have a leading role in

these questions. Outreach and raising the knowledge of the parents and children are the key points in the children's online privacy protection.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

Teadusartiklid

1. Adams, C. Lee-Jones, K. (2016) Sharing personal information in the child protection context: Impediments in the Australian legal framework. - *Child & Family Social Work*. Vol 22, p 1349–1356
2. Ashford, C. O'Brien, M. (2006) Internet rights, internet wrongs. -*Information & Communications Technology Law*, Vol. 15, Issue 3, 207-210
3. Azmi, I. M. (2007) Personal Data protection law: The Malaysian experience. - *Information & Communication technology law*, vol 16, no 2, 125-135
4. Bartoli, E. Children's data protection vs marketing companies. -*International review of law, computers & technology*, vol 23, 35-45
5. Bennett, S. C. (2012) The right to be forgotten: reconciling EU and US perspectives. *Berkeley journal of international law*. Vol 30, 161-195
6. Bessant, C. (2014) Data protection, safeguarding and the protection of children's privacy: exploring local authority guidance on parental photography at school events. -*Information & Communications Technology Law*, Vol 23, no 3, p 256-272
7. Carter, E. L. (2013) Argentina's right to be forgotten. -*Emory international law review*, vol 27, 23-39
8. Chang, C. (2010) Internet safety survey: Who will protect the children. -*Berkeley technology law journal*, vol 25, 501-527
9. Cho, C-H, Cheon, H. J. (2005) Children's exposure to negative internet content: effects of family. -*Journal of broadcasting and electronic media*, vol 49, no 4, 488-509
10. Cook, L. (2015) The right to be forgotten: a step in the right direction for cyberspace law and policy. -*Journal of law, technology and the internet*, Vol 6, 121-132
11. De-Miguel-Molina, M., Oltra-Guiterrez, J. V., Sarabdeen, J. (2010) An Exploratory study on the privacy of children's images in Spain's most widely used social network sites (Tuenti

- and Facebook). – *International review of law, computers & technology*. Vol 24, no 3, p 277-285
12. Denić, N. Nešić, Z. Radojičić, M. Petković, D. Stevanović, M. (2017) A contribution to the research of children protection in use of internet. -*Tehnički vjesnik*, Vol 24, no 2, 525-533
 13. Franco, L. (2018) Minorgraphy – Minors creating pornography- a new digital practice demands a reframing of children’s rights. – *Washburn law journal*. Vol 57, p 481-517
 14. Gajda, A. (2018) Privacy, Press, and the right to be forgotten in the United States. - *Washington law review*, no 93, 201-264
 15. Golob, B. (2015) How safe are Safe Harbors? The Difficulties of Self-Regulatory Children’s Online Privacy Protection Act programs. -*International Journal of Communication*, vol 9, 3469-3476.
 16. Houser, K. A., Voss, W. G. (2018) GDPR: the end of the Google and Facebook or a new paradigm in data privacy? –*Richmond journal of law & technology*. Vol 25, no 1, p 77
 17. Kirtley, J.E. Memmel, S. (2018) Rewriting the book of the machine: regulatory and liability issues for the internet of things. -*MINN. J. L. SCI. & TECH*, Vol:19:2, 455-513
 18. Kobylanska, A., Lewoszewski, M. (2017) Poland: a brief overview concerning the implementation of the GDPR. – *European Data Protection Law review*. Vol 3, p 507-511
 19. Krivokapic, D. Adamovic, J. (2016) Impact of General data protection regulation on children’s rights in digital environment. -*Annals FLB- Belgrade law review*, no 3, 205-220
 20. Li-Reilly, Y. (2017) Remembering, forgetting, reinvention and freedom: social media and children’s right to be forgotten. - *The Advocate* , vol75, 661-675
 21. Macenaite, M.(2017) From universal towards child-specific protection of the right to privacy online: Dilemmas in the Eu General Data Protection Regulation. -*New media & society*, vol 19(5), 765-779
 22. McGoldrick, D. (2013) Developments in the right to be forgotten. -*Human Rights Law review*, vol 13:4, 761-776
 23. McLaughlin, S. (2018) Ireland: A brief overview of the Implementation of the GDPR. – *European Data Protection Law review*. Vol 4, p 227-234
 24. O’Neill, B. (2013) Who Cares? Practical ethics and the problem of underage users on social networking sites. -*Ethics Inf Technol*, vol 15, 253-262
 25. Oswald, M. James, H. Nottingham, E. (2016) The not-so-secret life of five-year-olds: legal and ethical issues relating to disclosure of information and the depiction of children on broadcast and social media. -*Journal of media law*, vol 8 (2), 198-228.

26. Plasencia, M. M. (2000) Internet sexual predators: protecting children in the global community. -*The journal of gender, race & justice*, Vol 4, 15-35
27. Preston, C. B. (2007) Zoning the internet: a new approach to protecting children online. - *Brigham young university law review*, 1417-1469
28. Royston, S. W. (2016) The right to be forgotten: comparing U.S. and European approaches. - *St. Mary's law journal*. Vol 48, 253-276
29. Saarenpaa, A.(1997) Data protection: In Pursuit of information, some backround to, and implementations of data protection in Finland. -*International rewiev of law computers and technology*, vol 11, no 1, 47-64
30. Steinberg, S. B. (2017) Sharenting: Children's privacy in the age of social media. – *Emory Law Journal*. Vol 66, p 839-884
31. Stewart, K. (2017) Looking backward, moving forward: what must be remembered when resolving the right to be forgotten. -*Brook. J. Int'l*, vol 42:2, 843-886

Eesti õigusaktid

1. Lastekaitseseadus RT I, 06.12.2014, 1

EL-i ja rahvusvahelised õigusaktid

2. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EL) 2016/679, 27.aprill 2016, füüsilise isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus), ELT 119/1, 4.05.2016
3. ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon
4. ÜRO Lapse õiguste konventsioon RT II 1996, 16, 56

Euroopa Liidu kohtu kohtulahendid

5. Euroopa Liidu kohtu Kohtuasi C-131/12 Google Spain SL, Google Inc. *versus* Agencia de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González

Muud allikad

6. Artikli 29 tööühm, suunised määruse 2016/679 kohase läbipaistvuse kohta 29. november 2017,

www.aki.ee/sites/www.aki.ee/files/elfinder/article_files/Suunised%20m%C3%A4%C3%A4ruse%202016679%20kohase%20l%C3%A4bipaistvuse%20kohta.pdf (05.03.2019)

7. Better Internet for Kids, The general data protection regulation and children's rights: questions and answers for legislator, DPAs, industry, education, stakeholders and civil society, Roundtable report 23. June 2017, Brussel
8. EU Kids online survey <http://www.lse.ac.uk/media-and-communications/research/research-projects/eu-kids-online/>
9. Euroopa Komisjon, Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja sotsiaalkomiteele ning regioonide komiteele, „Laste parema interneti loomise strateegia“ 2.05.2012, Brüssel
10. European Commission Benchmarking of parental control tools for the online protection of children – FINAL REPORT Luxembourg, Publications Office of the European Union 2017
11. Handbook on European data protection law 2018 edition. Luxembourg: Publication office of the European Union 2018
12. Livingstone, S. Children's rights and the GDPR – are the new consultations creating light or further confusion? May 2017
<https://blogs.lse.ac.uk/mediapolicyproject/2017/05/11/childrens-rights-and-the-gdpr-are-the-new-consultations-creating-light-or-further-confusion/> (19.03.2019)
13. Livingstone, S. What will the General Data Protection Regulation (GDPR) mean for children's privacy and rights? May 2018
<https://blogs.lse.ac.uk/parenting4digitalfuture/2018/05/25/what-will-the-gdpr-mean-for-childrens-privacy-and-rights/> (19.03.2019)
14. Lõugas, H. Matemaatika ülesannete veebileht edastab avalikult paroole ja näitab õpilaste isikuandmeid. 27.02.2019 <https://digi.geenius.ee/rubriik/uudis/matemaatikaulesannete-veebileht-edastab-avalikult-paroole-ja-naitab-opilaste-isikuandmeid/> (11.03.2019)
15. Märka last Targalt internetis erinumber 02/2017, Tallinn 2017, MTÜ Lastekaitseliit
16. O'Neill, B., Dinh, T. The Better Internet for Kids Policy Map Implementing the *European Strategy for a Better Internet for Children* in European Member States March 2018
17. Sukk, M., Soo, K. (2018). EU Kids Online'i Eesti 2018. aasta uuringu esialgsed tulemused. Kalmus, V., Siibak, A. (toim). Tartu: Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut
18. Targalt internetis www.targaltinternetis.ee/projektist/ (13.03.2019)